

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Σύγχρονες Τάσεις στη Γλωσσολογία για Εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

Η διαχρονία της Ελληνικής σε μείζονα νεοελληνικά λεξικά

Γεώργιος Αραμπατζής

Επιβλέπων καθηγητής: Συμεών Τσολακίδης

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο τον χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δε σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, μεταφόρτωση, ανάρτηση, μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η διαχρονία της Ελληνικής σε μείζονα νεοελληνικά λεξικά

Γεώργιος Αραμπατζής

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Συμεών Τσολακίδης

Ερευνητής Γ' Βαθμίδας

ΚΕΝΔΙ-ΙΑΝΕ Ακαδημίας Αθηνών

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Θεόδωρος Μαρκόπουλος

Επικ. Καθηγητής

Πανεπιστημίου Πατρών

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2024

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντά μου, κ. Συμεών Τσολακίδη, για την πολύτιμη βοήθεια και την ιώβεια υπομονή που επέδειξε για να φέρω εις πέρας την παρούσα εργασία. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Θεόδωρο Μαρκόπουλο για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του στο κείμενό μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Ευαγγελία, την Λία, τον Άγγελο και τον Έρνεστ για την αδιάκοπη υποστήριξή τους καθ' όλη την διάρκεια την συγγραφής της διπλωματικής, αλλά ενίοτε και για τις παρατηρήσεις τους, χωρίς την υπομονή και την υποστήριξη των οποίων η εργασία δεν θα είχε έρθει εις πέρας ποτέ.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά την διαχρονία της ελληνικής γλώσσας σε μείζονα νεοελληνικά λεξικά και πώς αυτά παρουσιάζουν τις ετυμολογικές πληροφορίες των λέξεων της ελληνικής. Στο τέλος, παρουσιάζεται μία διδακτική εφαρμογή στην Β/θμια εκπαίδευση, καθώς υπάρχει μεγαλύτερη εξοικείωση με παλαιότερες γλωσσικές μορφές της ελληνικής από πλευράς των μαθητών. Αρχικά, στην ενότητα 1, παρουσιάζεται μία συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας και, έπειτα, οι αντιλήψεις γύρω από την γλωσσική αλλαγή. Στην συνέχεια, παρουσιάζεται η ιστορία του λεξιλογίου της Ελληνικής από την Αρχαία Ελλάδα μέχρι και σήμερα. Στην επόμενη ενότητα (2), παρουσιάζεται το λεξιλόγιο της ελληνικής στις διάφορες περιόδους της εξέλιξής της, ενώ στην συνέχεια (ενότητα 3), ακολουθούν τα ετυμολογικά στοιχεία που εμφανίζονται στα μείζονα νεοελληνικά λεξικά. Στην ενότητα 4 τίθενται οι στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα της μεθοδολογίας, ενώ, στην ενότητα 5 παρουσιάζονται δύο διδακτικές προτάσεις. Στόχος των διδακτικών προτάσεων είναι η ενσωμάτωση της ιστορίας των λέξεων στην διδακτική διαδικασία και το πώς συντελείται η γλωσσική αλλαγή στο πέρασμα του χρόνου. Δευτερεύων στόχος είναι η κατανόηση των ετυμολογικών πληροφοριών των λεξικών και πώς αυτές συντίθεται. Στην ενότητα 6 βρίσκονται η συζήτηση και τα συμπεράσματα.

Λέξεις–Κλειδιά

λεξικά, διδασκαλία της Ελληνικής, διαχρονία της Ελληνικής, Β/θμια εκπαίδευση, γλωσσική αλλαγή, λεξιλόγιο ελληνικής γλώσσας, στάσεις απέναντι στην γλωσσική αλλαγή, λεξικογραφία.

Abstract

This thesis examines the diachrony of the Greek language in major Modern Greek dictionaries and how they present the etymological information of Greek words. In the end, a didactic application in secondary education is presented, given that students have greater familiarity with older linguistic forms of Greek. Initially, in section 1, a brief history of the Greek language is presented, followed by the perceptions surrounding linguistic change. Subsequently, the history of the Greek vocabulary from Ancient Greece to the present day is discussed. In the next section (2), the vocabulary of Greek in its various periods of evolution is presented, followed by the etymological elements that appear in major Modern Greek dictionaries in section 3. Section 4 outlines the objectives and research questions of the methodology, while section 5 presents two teaching proposals. The aim of the teaching proposals is to integrate the history of words into the teaching process and how linguistic change occurs over time. A secondary aim is to understand the etymological information in dictionaries and how this is compiled. Section 6 contains the discussion and conclusions.

Keywords

dictionaries, teaching of Greek language, history of Greek language, secondary education, linguistic change, vocabulary of the Greek language, attitudes towards linguistic change, lexicography.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Εισαγωγή.....	1
1. Διαχρονία και Ελληνική.....	3
1.1 Γλωσσική αλλαγή και διαχρονία της Ελληνικής	3
1.2 Αντιλήψεις γύρω από τη διαχρονία της Ελληνικής	5
2 Το λεξιλόγιο της Ελληνικής.....	8
2.1 Το λεξιλόγιο της Αρχαίας Ελληνικής	8
2.2 Το λεξιλόγιο της Ελληνικής κατά την ελληνιστική περίοδο	9
2.3 Το λεξιλόγιο της Μεσαιωνικής Ελληνικής	11
2.4 Το λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής.....	13
2.5 Η νεοελληνική λεξικογραφία	16
3. Η διαχρονία της Ελληνικής σε βασικά νεοελληνικά λεξικά.....	20
3.1 Μείζονα νεοελληνικά λεξικά	20
3.1.1 Επιλογή λέξεων δίνω και δίκτυο / δίχτυ:	20
3.1.2 Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής.....	20
3.1.3 Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας	23
3.1.4 Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας	26
3.1.5 Ιστορικό λεξικό της Νέας Ελληνικής.....	27
3.1.6 Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669).....	29
3.2 Η διαχρονία της Ελληνικής στα σχολικά λεξικά	29
4. Μεθοδολογία.....	32
4.1 Σκοπός και στόχοι	32
4.2 Ερευνητικά ερωτήματα	34
5. Διδακτικές προτάσεις.....	35
5.1. Μελέτη κειμένων, ανάλυση γραμματολογικών στοιχείων, εύρεση σημασιών και εξέλιξη των λέξεων στον χρόνο	37
5.2. Σύνταξη προσωπικού–ετυμολογικού λεξιλογίου	42
6. Συζήτηση-συμπεράσματα	44
7. Φύλλα εργασίας	47
7.1 Φύλλο εργασίας 1.....	47
7.1 Φύλλο εργασίας 2.....	47
Παράρτημα.....	55
Φύλλο εργασίας 1.....	55
Φύλλο εργασίας 2.....	57

Εισαγωγή

Με την συγκεκριμένη εργασία γίνεται η προσπάθεια να μελετηθεί η διαχρονία της ελληνικής στα μείζονα νεοελληνικά λεξικά. Η γλωσσική αλλαγή και οι αιτίες της αποτελούν κινητήριο μοχλό “επιβίωσης” ή εξέλιξης κάθε γλώσσας, και η ελληνική δεν αποτελεί εξαίρεση. Ωστόσο, η επαφή των μαθητών με την γλωσσική αλλαγή πολλές φορές χαρακτηρίζεται από ιδεολογήματα και στάσεις που δεν συνάδουν με την επιστήμη της γλωσσολογίας. Από την άλλη, δεν ενισχύεται η επαφή των μαθητών με τα διάφορα λεξικά και ιδιαίτερα με τις πληροφορίες εκτός της ερμηνείας των λέξεων.

Επομένως, κρίθηκε κατάλληλο να παρουσιαστούν στο πρώτο κεφάλαιο τα στοιχεία της εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας πριν περάσουμε στα διάφορα λεξικά. Ο λόγος γι’ αυτήν την πρακτική είναι να θέσουμε μία στέρεη βάση και έναν κανόνα για την γλωσσική αλλαγή της ελληνικής στο πέρασμα του χρόνου, προκειμένου να προσεγγίσουμε τα διάφορα λεξικά μέσα από ένα συγκεκριμένο πρίσμα.

Εξέλιξη όμως υπήρξε και καθαρά σε επίπεδο σημασιολογίας, γι’ αυτό και τονίζεται η εξέλιξη του νεοελληνικού λεξιλογίου στις διάφορες περιόδους. Η πορεία των λέξεων στις διάφορες ιστορικές περιόδους δεν ήταν ευθεία χωρίς εξωτερικές παρεμβολές ή «ανέλπιδες» σημασιολογικές στροφές, πράγμα για το οποίο κατηγορούν την Νέα Ελληνική (ΝΕ) οι «καθαρολόγοι». Η αρχαία ελληνική που αποτελεί πρότυπο γλώσσας για τους «καθαρολόγους», σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν δανείστηκε ή δεν άλλαξε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου που εξυπηρετούσε.

Έχοντας όλα τα παραπάνω ως βάση, στο επόμενο κεφάλαιο προσεγγίζουμε το κάθε λεξικό χωριστά, παρατηρώντας τις πληροφορίες που δίνει το καθένα. Ορισμένα λεξικά δίνουν πληροφορίες μέχρι ένα χρονικό σημείο, γυρνώντας προς τα πίσω στην ελληνική. Κάποια παρουσιάζουν στοιχεία με ρυθμιστικές τάσεις, ενώ άλλα δίνουν διάφορα διαλεκτολογικά χαρακτηριστικά. Επομένως, η παρουσίαση των συγκεκριμένων λεξικών, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα, επιδιώκει από την μία να επιβεβαιώσει τις διαφορές αλλαγές στις λέξεις που εμφανίζονται σε κάθε περίοδο της ελληνικής και από την άλλη τις σημασιολογικές αλλαγές σε σχέση με το λεξιλόγιο της ελληνικής, πιάνοντας κυρίως το νήμα της προφορικής γλώσσας σε κάθε περίοδο, ή τουλάχιστον όσο πιο κοντά γίνεται σε αυτήν. Εν προκειμένω, επιλέχθηκαν οι λέξεις της ΝΕ *δίνω* και *δίκτυο/δίχτυ*, επειδή θεωρήθηκε πως εμφανίζουν χαρακτηριστικά των αλλαγών που συντελέστηκαν στις προγενέστερες περιόδους, μέχρι να φτάσουν στην σημερινή τους μορφή.

Γι' αυτόν τον λόγο, επιλέχθηκαν κείμενα τα οποία ενέχουν τις λέξεις *δίνω* και *δίκτυο/δίχτυ* και στην διδακτική πρόταση. Από την άλλη, τα κείμενα τα οποία επιλέχθηκαν, θεωρείται ότι απομακρύνονται όσο το δυνατόν περισσότερο από την συγγραφική «ιδιοφυία». Δεν μπορεί να αρνηθεί κανένας την προφορικότητα που χαρακτηρίζει τον Όμηρο, τον *Διγενή Ακρίτη* και τον *Ερωτόκριτο*, σε διαφορετικό βαθμό σε κάθε περίπτωση. Επομένως, προσπαθούμε να διατηρήσουμε ζωντανή την αρχή της σύγχρονης γλωσσολογίας, την αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου.

Μέσα από τις διδακτικές προτάσεις που αναφέρονται στο κεφάλαιο 4, προσπαθούμε να εντάξουμε τους μαθητές στο κλίμα της γλωσσικής αλλαγής και της μη ιδιαιτερότητας της ελληνικής ως προς αυτό το κομμάτι, προκειμένου να απεμπλακούν από ιδεολογικές στάσεις που χαρακτηρίζουν ένα εκτεταμένο επιστημονικό και μη κοινό. Επιπλέον, μέσα από τις συγκεκριμένες δραστηριότητες προσπαθούμε να εμπλέξουμε τους μαθητές όσο το δυνατόν περισσότερο στην γλωσσική αλλαγή, στην ετυμολογία και πώς αυτή αναπαρίσταται στα διάφορα νεοελληνικά λεξικά, με έμφαση στην λεπτομέρεια και στην κριτική στάση απέναντι στα ετυμολογικά στοιχεία που αυτά παρουσιάζουν.

Θεωρητικό πλαίσιο

1. Διαχρονία και Ελληνική

1.1 Γλωσσική αλλαγή και διαχρονία της Ελληνικής

Η γλωσσική αλλαγή δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοσήμαντα, καθώς πραγματοποιείται μέσα από πληθώρα κοινωνικών και ιστορικών παραγόντων: εξωγλωσσικών και ενδογλωσσικών (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 193–202). Η γλωσσική επαφή επιφέρει πάντα αλλαγή μέσω του δανεισμού, με «αντίθετο» παράδειγμα την περίπτωση της Ισλανδικής, η οποία παρουσιάζεται πολύ πιο συντηρητική σε σχέση με τις σκανδιναβικές γλώσσες της ηπειρωτικής Ευρώπης, διότι λόγω της γεωγραφικής της θέσης δεν είχε τόσο έντονες επαφές με άλλες γλώσσες (Hilmarsson-Dunn & Kristinsson, 2011, σελ. 207). Σχετικά με τους ενδογλωσσικούς παράγοντες, χαρακτηριστικότερος είναι η απλοποίηση, η οποία χαρακτηρίζεται από αλλαγές στο φωνολογικό σύστημα και από προσπάθεια για κανονικότητα και συμμετρία λόγω δομικών πιέσεων. Τέλος, άλλος ένας ενδογλωσσικός παράγοντας είναι και οι κοινωνικές και γνωστικές ανάγκες (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 194–198).

Από τις παραπάνω αρχές σχετικά με τη γλωσσική αλλαγή δεν αποκλίνει και η ελληνική γλώσσα, και η συνέχεια προκύπτει ως ζήτημα οπτικής απέναντι στις παλαιότερες φάσεις της Ελληνικής αλλά και ως ζήτημα πολιτισμικής ταυτότητας (Παναγιωτίδης, 2014, σελ. 98). Η Ελληνική διαμορφώθηκε κατά τη νεολιθική εποχή (Χριστίδης, 2015, σελ. 20), οπότε και φαίνεται να συνέβησαν αλλαγές που τη διαφοροποιούν από την Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή (ΠΠΕ). Σε επίπεδο λεξιλογίου υπάρχει επιρροή από ινδοευρωπαϊκές (ΙΕ) και μη γλώσσες, όπως οι σημιτικές ή οι προελληνικές γλώσσες που ήδη χρησιμοποιούνταν στον ελλαδικό χώρο, όταν έφτασαν οι Ινδοευρωπαίοι Έλληνες (Παπαναστασίου, 2007).

Για την περίοδο από τον 12ο αι. π.Χ. έως τον 8ο αι. π.Χ. δεν υπάρχει μία ξεκάθαρη εικόνα, καθώς δεν έχουμε επιγραφικά δεδομένα από τη συγκεκριμένη περίοδο, γεγονός που συνεπάγεται και ελλιπή δεδομένα για τη γλώσσα. Η επόμενη περίοδος είναι η περίοδος των διαλέκτων της Αρχαίας Ελληνικής (ΑΕ) (8^{ος}–4^{ος} αι. π.Χ.). Από αυτές τις διαλέκτους

καθοριστικό ρόλο έπαιξε αρχικά η Ιωνική, που αποτελούσε την κύρια διάλεκτο των ομηρικών επών και σταδιακά παρέδωσε τα σκήπτρα στην Αττική. Η τελευταία έγινε ουσιαστικά η κοινή γλώσσα της εποχής, επειδή η Αθήνα αποτελούσε πνευματικό κέντρο, καθώς και κυρίαρχη ναυτική δύναμη (Horrocks, 2018, σελ. 67-96). Σε επίπεδο λεξιλογίου εμφανίζονται πολλά δάνεια από την Περσική (π.χ. *μάγος*, *παράδεισος* κ.α.) (Παπαναστασίου, 2007). Επιπλέον, προς τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ., έχει συμβεί μια σειρά μορφολογικών αλλαγών με ενδεικτικές τις τάσεις απλοποίησης. Για παράδειγμα, παράλληλα με το *ἴσμεν* εμφανίζεται και το *οἶδαμεν*, σχηματισμένο από το ίδιο θέμα με τα πρόσωπα του ενικού *οἶδα*, *οἶσθα*, *οἶδε* (Horrocks, 2018, σελ. 101).

Για τους επόμενους 8 αιώνες (4^{ος} αι. π.Χ. – 4^{ος} αι. μ.Χ.) κυρίαρχη είναι η λεγόμενη Ελληνιστική Κοινή (ΕΚ), που χαρακτηρίζεται από την απώλεια διάκρισης μακρών και βραχέων φωνηέντων, καθώς και απλών και διπλών συμφώνων, όπως επίσης και της δασύτητας των αρκτικών φωνηέντων (Παπαναστασίου, 2007). Ως προς το λεξιλόγιο σαφής είναι η επίδραση της Λατινικής και της Εβραϊκής, λόγω της επιρροής του Χριστιανισμού. Σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, χάνεται η σημασία του υποκοριστικού της κατήλξης *-ιον* (Παπαναστασίου, 2007).

Η επόμενη περίοδος καλύπτει την περίοδο από τον 4^ο αι. μ.Χ. έως και τον 15^ο αι. μ.Χ., με την εγκατάσταση της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη το 330 μ.Χ. και την άλωση αυτής το 1453 από τον Μωάμεθ Β' τον Πορθητή (Browning, 2014, σελ. 82). Σχετικά με το λεξιλόγιο χρησιμοποιείται κατά κόρον η σύνθεση με παρατακτικά σύνθετα (π.χ. *υποκαμισοβράκιον*), ενώ από το 1100 περίπου και μετά, σημαντική είναι η επίδραση διαφόρων ρομανικών γλωσσών μέχρι τον 15^ο αι. (Browning, 2014, σελ. 95, 114-118).

Η τελευταία περίοδος αφορά το χρονικό διάστημα από τον 15^ο αι. μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερη σημασία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο η διαμάχη έχει γύρω από τη γλώσσα και το λεγόμενο Γλωσσικό Ζήτημα, που αναζωπυρώνεται κατά τον 18^ο και 19^ο αι. (Θαβώρης, 2011, σελ. 59) και παίρνει έντονες πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις. Δύο τα κύρια στρατόπεδα: αυτό των αρχαϊστών και αυτό των οπαδών της καθομιλουμένης ή δημοτικιστών, που θεωρούσαν ότι έπρεπε ως κοινή γλώσσα να επικρατήσει εκείνη η ποικιλία που χρησιμοποιούταν στην καθημερινότητά του από τον ελληνικό λαό (Τριανταφυλλίδης, 2012, σελ. 1). Η διαμάχη γύρω από τη γλώσσα συσχετίστηκε και με την προσπάθεια διαμόρφωσης της ταυτότητας του νεοελληνικού κράτους που προέκυψε από

την Επανάσταση του 1821, καθώς και της θέσης του σε σχέση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη ή έθνη - στον απόηχο της αμφισβήτησης της συνέχειας με την Αρχαία Ελλάδα από τον Φαλμεράνερ (Δημαράς, 1999, σελ. 341). Τελικά, επικράτησε η Δημοτική, κάτι που ενισχύει το επιχείρημα ότι η γλώσσα δεν μπορεί να ελεγχθεί πλήρως μέσω του γλωσσικού σχεδιασμού, αλλά μόνο να της δοθούν κάποιες κατευθυντήριες (Aitchison, 2006, σελ. 357-358) – συνεπώς, η Καθαρεύουσα και ο γλωσσικός σχεδιασμός ήταν καταδικασμένοι σε αποτυχία. Ωστόσο, στοιχεία της Καθαρεύουσας έχουν διατηρηθεί στη σύγχρονη Κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ), όπως, μεταξύ άλλων, η ιστορική ορθογραφία, η χρήση δευτερόκλιτων θηλυκών σε -ος (π.χ. *οδός, μέθοδος*) και η χρήση αρχαίων ρημάτων σε σύνθετα και όχι η απλή μορφή αυτών (π.χ. *μιλάς–συνομιλείς*) (Horrocks, 2018, σελ. 646–647).

1.2 Αντιλήψεις γύρω από τη διαχρονία της Ελληνικής

Η σύγχρονη γλωσσολογία δεν βλέπει την αλλαγή ως κάτι αρνητικό ή θετικό, αλλά θεωρεί ότι μεταμορφώνει τη γλώσσα σταδιακά (Aitchison, 2006, σελ. 15) και είναι εγγενές και φυσικό χαρακτηριστικό όλων των ζωντανών γλωσσών (Φραγκουδάκη, 2002, σελ. 46). Παρά τις θέσεις της γλωσσολογίας γύρω από τη γλωσσική αλλαγή, η ΝΕ για πολύ καιρό βρισκόταν στο μάτι του κυκλώνα, ως ο ανάξιος απόγονος της αρχαίας γλώσσας. Και επειδή η ΝΕ δεν αντιμετωπίζεται με το αντίστοιχο κύρος της κλασικής ΑΕ, θεωρείται ότι η «ελληνική γλώσσα κινδυνεύει» (ΕΓΟ, 1984, σελ. 13). Γενικότερα για τις γλώσσες, και ειδικότερα για την Ελληνική, ουκ ολίγες φορές έχει θεωρηθεί ότι αργοπεθαίνει και πως η εισροή ξένων λέξεων θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε εθνική παρακμή (Αναστασιάδη–Συμεωνίδη, 2002, σελ. 64). Ο έτερος εχθρός από τον οποίο υποτίθεται ότι εκπορεύεται ο κίνδυνος, είναι το γλωσσικό λάθος, το οποίο ορίζεται ως απόκλιση από τη νόρμα (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001, σελ. 199). Και στις δύο περιπτώσεις, από πίσω κρύβονται ιδεολογικά–πολιτικά κίνητρα που συνδυάζονται με την αναπαραγωγή εθνικιστικών θέσεων (Χριστίδης, 2008, σελ. 49).

Για τη σύγχρονη γλωσσολογία ο δανεισμός είναι μία απολύτως φυσιολογική διαδικασία (Αναστασιάδη–Συμεωνίδη, 2002, σελ. 68). Δεδομένης της ιστορίας της Ελλάδας, ο δανεισμός, σε επίπεδο λεξιλογίου κυρίως, ήταν αναπόφευκτος, γιατί όπου υπάρχουν δύο γλώσσες σε επαφή, αργά ή γρήγορα θα υπάρξουν αμοιβαίοι δανεισμοί (Παπαναστασίου, 2001, σελ. 45). Πρώτο παράδειγμα οι Ρωμαίοι, οι οποίοι κυριάρχησαν

στον ελληνόφωνο χώρο κυρίως από τον 2^ο αι. π.Χ., και από τους οποίους πήραμε. για παράδειγμα. το λατινικής προέλευσης *σπίτι* < *hospitium*. Από την άλλη, η οθωμανική κυριαρχία μάς έδωσε πληθώρα τουρκικών λέξεων που χρησιμοποιούμε ακόμα και σήμερα. Και για τις δύο περιπτώσεις δεν φαίνεται οι καθαρολόγοι να ενοχλούνται ιδιαίτερα, κυρίως όσον αφορά τα πάμπολλά δάνεια που έχουν εξελληνιστεί και έχουν προσαρμοστεί πλήρως στο ελληνικό γλωσσικό, και κυρίως μορφολογικό, σύστημα (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2002, σελ. 67). Ο λεξικός δανεισμός προκύπτει από την αναγκαιότητα για άμεση συμπλήρωση ενός λεξικού κενού και ο ομιλητής που δανείζεται θα πρέπει να έχει κάποιο όφελος (McMahon, 2005, σελ. 286). Η ανάγκη αυτή στην περίπτωση της Ελληνικής θα καλυφθεί, εκτός από τα ξένα δάνεια, είτε με την αναβίωση αρχαίων λέξεων (π.χ. *φαγητό*), είτε με λέξεις που έχουν δημιουργηθεί με ελληνικά στοιχεία ως επιστημονικοί όροι σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (π.χ. ιατρικοί όροι μέσω της Γαλλικής – *καρδιολογία*). Φυσικά, υπάρχουν και λέξεις που άντεξαν στον χρόνο, π.χ. *πατέρας*, *θάλασσα* (Πετρούνιας, 2007). Συνεπώς, το επιχείρημα περί απόλυτης συνέχειας δεν ισχύει πλήρως, καθώς το ελληνικό λεξιλόγιο δεν παρέμεινε σε καμία περίπτωση αμετάβλητο στο πέρασμα του χρόνου (Tonnet, 2007).

Από την άλλη, ως κίνδυνος εμφανίζεται το γλωσσικό λάθος. Ωστόσο, το γλωσσικό λάθος είναι ένας από τους κινητήριους μοχλούς της γλωσσικής αλλαγής (Χριστίδης, 2008, σελ. 45). Μέσα από πληθώρα αλλαγών μέσα στο πέρασμα του χρόνου η Ελληνική έχει πάρει τη σημερινή της μορφή, και αυτές οι αλλαγές μπορούν να χαρακτηριστούν λάθη μόνο μέσα από το πρίσμα κάποιας συγκεκριμένης γραμματικής, σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή της ιστορικής της εξέλιξης (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001, σελ. 199). Στη μεγάλη τους πλειοψηφία τα λάθη προκύπτουν μόνο μέσα από τη σύγκριση της κλασικής ΑΕ με τη ΝΕ. Συνεπώς, υπό αυτό το πρίσμα, λάθος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και η επική γενική σε *-οιο* (*χωμένοιο* Α 46), που αποτελεί παρέκκλιση από τη νόρμα της κλασικής ΑΕ. Ένας επιπλέον παράγοντας που ενισχύει τέτοιου είδους αντιλήψεις είναι και η αυθαίρετη ταύτιση της ΑΕ με την αρχαία ελληνική γραμματεία (Μαρωνίτης, 2002, σελ. 18).

Στο επιχείρημα της συνέχειας, οι «καθαρολόγοι» προβάλλουν τη μοναδικότητα της Ελληνικής ως της μοναδικής γλώσσας που ομιλείται για 4.000 χρόνια. Η απαραίτητη διευκρίνιση που πρέπει να γίνει αρχικά είναι ότι η Ελληνική καταγράφεται εδώ και 3.500 χρόνια, ενώ η ετυμολογική συνέχεια μπορεί να απαντά σε οποιαδήποτε γλώσσα (Χριστίδης,

2008, σελ. 84-85). Ακόμα και το επιχείρημα της ιστορικής ορθογραφίας, η οποία στην πραγματικότητα παγιώθηκε στη ΜΕ (Παπαναστασίου, 2001, σελ. 194), προκύπτει από την αυθαίρετη ταύτιση της γλώσσας με τη γραφή (Καραντζόλα, 2002, σελ. 84). Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν και οι ιδιαιτέρως ριζοσπαστικές απόψεις, όπως αυτές του Βηλαρά στη *Ρομέηκη γλώσσα*, και το αίτημα για ένα καθαρά φωνητικό αλφάβητο, με απομάκρυνση από την ιστορική ορθογραφία (Κατσιμάνης, 2011, σελ. 173).

Στις μέρες μας το γλωσσικό παρόν συχνά περιγράφεται με μελανά χρώματα λόγω της κινδυνολογίας γύρω από τη ΝΕ, το γλωσσικό λάθος και τον γλωσσικό δανεισμό, και σε όλους αυτούς τους κινδύνους ως μοναδική λύση παρουσιάζεται η επιστροφή στην ΑΕ. Αυτό που παραβλέπεται είναι ότι και οι τρεις παραπάνω κεντρικοί άξονες ήταν παρόντες εξέλιξης καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της Ελληνικής. Δεν χρειάζεται ο ομιλητής να γνωρίζει όλες τις προηγούμενες φάσεις της γλώσσας για να είναι επαρκής χρήστης της σύγχρονης Ελληνικής (Βελούδης στο Χριστίδης, 2008, σελ. 51). Προσπάθειες γλωσσικού σχεδιασμού υπήρξαν κατά την ελληνιστική περίοδο (Lyons, 2002, σελ. 34) κατά τον ίδιο τρόπο που υπήρξαν και την περίοδο του Γλωσσικού Ζητήματος. Τα γλωσσικά λάθη και οι αλλαγές στο φωνολογικό σύστημα οδήγησαν στους νέους τύπους κατά την κλασική περίοδο, ενώ ο δανεισμός είναι παρών καθ' όλη την πορεία της Ελληνικής στο πέρασμα των χρόνων, όπως για παράδειγμα η λέξη *σάκος*, η οποία εμφανίζεται στον Όμηρο (Δ 113) και προέρχεται από το ακκαδικό *saqqu* (Montanari, 2013, σελ. 2013). Συνεπώς, τα τρία φαινόμενα που αναφέρθηκαν, κρύβουν από πίσω ιδεολογικά και πολιτικά κίνητρα (Χριστίδης, 2008, σελ. 55). Η Ελληνική στην πορεία της στον χρόνο ακολούθησε την πορεία που ακολουθούν όλες οι γλώσσες στον κόσμο. Το αν επιβίωσε στο πέρασμα του χρόνου οφείλεται σε καθαρά ιστορικά και πολιτικά γεγονότα ή συγκυρίες, σε αντίθεση με τη Λατινική (Thomson, 1989, σελ. 101).

2 Το λεξιλόγιο της Ελληνικής

2.1 Το λεξιλόγιο της Αρχαίας Ελληνικής

Η εικόνα γύρω από το λεξιλόγιο της ΑΕ είναι αρκετά καθαρή για τρεις λόγους. Πρώτον, γιατί υπάρχει πλήθος γραπτών μαρτυριών. Δεύτερον, γιατί υπάρχουν αποσπάσματα από διάφορες περιόδους της ΑΕ, και τρίτον, έχουμε και αρκετά δείγματα των διαλέκτων εκείνης της περιόδου, μέχρι και την ανάπτυξη της ΕΚ (Papanastasiou, 2014, σελ. 110). Το δε λεξιλόγιο της ΑΕ χωρίζεται σε τρεις επίσης μεγάλες κατηγορίες: α) το λεξιλόγιο που παραλήφθηκε από την ΠΙΕ, β) το λεξιλόγιο που απαρτίζεται από δάνειες λέξεις, και γ) το λεξιλόγιο που δημιουργήθηκε ενδογλωσσικά με παραγωγή ή σύνθεση (Papanastasiou, 2014, σελ. 111–117· Manollessou & Ralli, 2015, σελ. 2042).

Το λεξιλόγιο που παραλήφθηκε από την ΠΙΕ αποτελείται από την μία από αντωνυμίες (π.χ. *ἐγώ*), αριθμητικά (π.χ. *δύο*), συνδέσμους (π.χ. εγκλιτικό *τε*), προθέσεις (π.χ. *ἀπό*) και εν γένει γραμματικές λέξεις (Παπαναστασίου, 2010, σελ. 487), και από την άλλη από λέξεις περιεχομένου με εμφανείς αντιστοιχίες σε άλλες ΙΕ γλώσσες. (Horrocks, 2010, σελ. 2). Οι λέξεις περιεχομένου έχουν να κάνουν με οικογενειακούς δεσμούς (π.χ. *πατήρ*), οικιακή και κοινωνική οργάνωση (π.χ. *οἶκος*), αγροτική οικονομία και οικόσιτα ζώα (π.χ. *ἵππος*), τεχνολογία (π.χ. *ναῦς*) και θρησκεία (π.χ. *Ζεύς*), ενώ παράλληλα έχει επιβιώσει και πληθώρα ρημάτων, π.χ. *λέγω* (Papanastasiou, 2014, σελ. 112).

Σε αυτή την περίοδο, λόγω των ιστορικών συγκυριών, υπάρχει πλήθος δάνειων λέξεων οι οποίες μπορεί να επιζούν μέχρι και σήμερα, με προσαρμογή στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της ΝΕ. Πέρα από το προελληνικό υπόστρωμα, υπήρξαν δανεισμοί από σημιτικές γλώσσες και την Περσική κατά την αρχαιότητα, ενώ σημαντικότερη είναι η επίδραση της Εβραϊκής και της Λατινικής την επόμενη περίοδο (Papanastasiou, 2014 σελ. 113). Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του λεξιλογίου δημιουργήθηκε κυρίως εντός της ΑΕ. Σημαντικά παραγωγικά μορφήματα αυτήν την περίοδο είναι οι καταλήξεις *-τής*, *-της*, *-τώρ*, *-τήρ*, που δηλώνουν τον δράστη (π.χ. *υβριστής*, *εργάτης*, *γεννήτωρ*, *κινητήρ*) (Papanastasiou, 2014, σελ. 114).

Από την άλλη, η σύνθεση αποδείχθηκε μία από τις πιο δημιουργικές διαδικασίες για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου, και μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις κατηγορίες συνθέτων: παρατακτικά, προσδιοριστικά, αντικειμενικά και κτητικά. Γενικά, σύμφωνα με

τις Manolessou & Ralli (2015, σελ. 2053-2054), τα σύνθετα σχηματίζονται κατά σειρά από α) ένα θέμα, β) ένα συνδετικό φωνήεν, γ) δεύτερο θέμα (ίσως και ολόκληρη λέξη) και στο τέλος δ) το κλιτικό μόρφημα, ενώ συνήθως ακολουθούν τη συντακτική σειρά των όρων εντός της πρότασης, όπως για παράδειγμα *ἄκρος* και *πόλις* = *ἀκρόπολις*, με προσδιοριστή και κεφαλή αντίστοιχα.

Αρχής γενομένης από τη Γραμμική Β', είναι εμφανείς οι επαφές με τις σημιτικές γλώσσες λόγω εμπορίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η λέξη *χρυσός*, από το φοινικικό *hrs*, ενώ στην Ακκαδική εμφανίζεται ως *hurāsu* και στην Ουγκαριτική ως *hrs* (Montanari, 2013, σελ. 2398), κάτι που συνδέεται με το ότι το εμπόριο του χρυσού ξεκινούσε από την Ανατολή (Masson, 2010, 544).

Παρά τη στενή σχέση ανάμεσα στην Αρχαία Ελλάδα και τους Πέρσες δεν υπάρχουν σημαντικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις δύο γλώσσες, κάτι που οφείλεται κυρίως στη στάση των Ελλήνων απέναντι στις «βαρβαρικές γλώσσες» (Tucker, 2010, σελ. 573-574). Κάποιες από τις λέξεις που πέρασαν στην Ελληνική και στη συνέχεια σε ευρωπαϊκές γλώσσες είναι, μεταξύ άλλων, η λέξη *μάγος*, από το περσικό *maguš* (Montanari, 2013, σελ. 1295) και η λέξη *παράδεισος* από το περσικό *pālez* (Montanari, 2013, 1568), ενώ τα μεταφραστικά δάνεια αφορούν ιρανικούς τίτλους (Tucker, 2010, 578).

2.2 Το λεξιλόγιο της Ελληνικής κατά την ελληνιστική περίοδο

Η Ελληνιστική Κοινή ήταν η κυρίαρχη γλώσσα, ξεκινώντας συμβατικά από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) ως και τον 4^ο αι. μ.Χ. και προέκυψε ως αποτέλεσμα των κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου κυρίως στα ανατολικά και νότια του κυρίως ελλαδικού χώρου (Παπαναστασίου, 2010, σελ. 492). Βάση της ΕΚ υπήρξε η αττική διάλεκτος, λόγω της κυριαρχίας των Αθηναίων από τον 5^ο π.Χ., ενώ σημαντική επίδραση άσκησε και η Ιωνική, αλλά όχι στον βαθμό της Αττικής (Χαραλαμπάκης, 2015, σελ. 95).

Το λεξιλόγιο αυτή την εποχή αλλάζει δραστικά, καθώς υπάρχουν έντονες επιρροές από τη Λατινική, κατά κύριο λόγο, και την Εβραϊκή, δευτερευόντως (Παπαναστασίου 2010, σελ. 492–493). Λόγω της ρωμαϊκής κυριαρχίας στον ελλαδικό χώρο καινούριες λέξεις εισάγονται στο ελληνικό λεξιλόγιο με προσαρμογή στο ελληνικό κλιτικό σύστημα, όπως για παράδειγμα το λατινικό *denarius* που έδωσε το ελληνικό *δηνάριον* (LSJ, 2007, λ. ΔΗΝΑΡΙΟΝ), ενώ το συγγενές *denarismus* συνοδεύεται από σημασιολογική αλλαγή,

καθώς στη Λατινική δηλώνει ένα είδος φόρου (Κουμανούδης, 2004, σελ. 283) και το *δηναρισμός* δηλώνει την καταμέτρηση των δηναρίων (LSJ, 2007, λ. ΔΗΝΑΡΙΣΜΟΣ).

Δεύτερος παράγοντας είναι τα μεταφραστικά και σημασιολογικά δάνεια (Παπαναστασίου, 2010, σελ. 493). Έτσι, το ΑΕ *ὑπατος*, «ο πιο ψηλός», απέκτησε τη σημασία του ύπατου (< λατ. *consul*). Επίσης, το *ἄγγελος*, «αγγελιοφόρος», πήρε τη σημασία του εβραϊκού *mal'ākh*, και έτσι έχουμε το *ἄγγελος* με θρησκευτικό σημασιολογικό περιεχόμενο (Papanastasiou, 2014, σελ. 113). Σχετικά με τις εβραϊκές λέξεις, οι περισσότερες προέρχονται από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, γεγονός που ίσως οφείλεται στη διγλωσσία των συγγραφέων (Παπουτσάκης, 2015, σελ. 110). Τρίτος παράγοντας είναι και πάλι η παραγωγή, όπως και την προηγούμενη περίοδο, όπου κυριαρχούν καταλήξεις όπως *-τής*, *-σις*, *-μός*, *-μά* (ουσιαστικά), *-ικός*, *-ινός*, *-τός* (επίθετα), και *-εύω* και *-ίζω* (ρήματα) (Παπαναστασίου, 2010, σελ. 493).

Η κυριαρχία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα αναπόφευκτα επηρέασε το ελληνικό λεξιλόγιο κυρίως κατά τη μετακλασική εποχή λόγω της επέκτασης της Ρώμης ανατολικά (Filos, 2014, σελ. 320). Οι όποιες αλλαγές εμφανίζονται στο λεξιλόγιο αφορούσαν κατά κύριο λόγο τη νομική, τη διοικητική και την οικονομική ορολογία (Coleman, 2010, σελ. 589). Από την άλλη, τα ρήματα που εισχώρησαν στην Ελληνική από τη Λατινική ήταν αρκετά περιορισμένα, και πιο συγκεκριμένα μόλις για δώδεκα μπορούμε να παρατηρήσουμε τη διαδικασία που ακολούθησαν από τη Λατινική προς την Ελληνική (Dickey, 2023, σελ. 520).

Το λεξιλόγιο ως προς τα ονόματα κατά κύριο λόγο χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία ενέχει λατινικές λέξεις που πέρασαν σχεδόν αυτούσιες στην ελληνική, αλλά με προσαρμογή στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής, όπως για παράδειγμα η λέξη *πραιπόσιτος*, που αποτελούσε στρατιωτικό τίτλο, και προήλθε από το λατινικό *praepositus*. Η δεύτερη κατηγορία εμπεριέχει λατινογενείς λέξεις οι οποίες προκύπτουν από την προσθήκη μορφημάτων (π.χ. *σαπωνίτης* < *sapo*) ή τη σύνθεση (π.χ. *χειρομάπιον* «πετσέτα χειρών» < *χείρ* + λατ. *manus*) ή τον δανεισμό φράσεων, όπως το *αβάκτης* και *αβάκτις*, «γραμματέας» < λατ. *ab actis* (Filos, 2014, σελ. 322).

Με το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στον ελλαδικό χώρο πολλές από αυτές τις λέξεις χάθηκαν (π.χ. *ἡδικτον* «διάταγμα» < λατ. *edictum*), ενώ άλλες είτε διατηρήθηκαν με απλή προσαρμογή (π.χ. *λεγεών* «λεγεώνα» < λατ. *legio*) είτε προέκυψαν ως

μεταφραστικά δάνεια και διατηρήθηκαν στην Ελληνική, όπως για παράδειγμα από το λατινικό *centurion* προήλθε το *κεντυρίων*, «εκατόνταρχος», το οποίο στην συνέχεια έγινε *έκατοντάρχης* (Κουμανούδης, 2007, λ. CENTURION).

Επιπλέον, αρκετές λατινικές λέξεις της καθημερινής ζωής πέρασαν στην Ελληνική και διατηρήθηκαν ως και σήμερα. Τέτοιες περιπτώσεις είναι τα *πόρτα* (< *porta*), *παλάτι* (< *palatium*) και *σπίτι* (< *hospitium*). Η παραγωγική μορφολογία έδωσε πληθώρα νέων λέξεων όπως για παράδειγμα το επίθημα *-ārius*, που στην Ελληνική έδωσε την κατάληξη *-άριος*, π.χ. *βιβλιοθηκάριος*, *αποθηκάριος* (Dickey, 2023, σελ. 548). Τέλος, εμφανίζεται και το *-ātus*, από το οποίο προέκυψαν λέξεις όπως *γεμάτος*, με βάση το θέμα του ΑΕ ρήματος *γεμῶ* (Coleman, 2010, σελ. 590).

2.3 Το λεξιλόγιο της Μεσαιωνικής Ελληνικής

Ως χρονικό σημείο έναρξης της μεσαιωνικής περιόδου θεωρείται η μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη το 330 μ.Χ., και τελικό σημείο η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1453. Μάλιστα, στους τελευταίους Βυζαντινούς χρόνους έχουν συντελεστεί σχεδόν όλες οι εξελίξεις που οδηγούν στη ΝΕ και η εξέλιξη που παρουσιάζει στην συνέχεια είναι πολύ πιο αργή (Κεχαγιόγλου, 2009, σελ. 30).

Στην περίοδο από τον 4^ο αι. μ.Χ. ως το 1100 μ.Χ. γόνιμα παραμένουν διάφορα παραγωγικά επιθήματα, τόσο σε ουσιαστικά, όσο και σε ρήματα (Browning, 2011, σελ. 92). Την ίδια περίοδο εμφανίζονται αρκετά ουσιαστικά είτε σε *-σιμο(ν)*, όπως για παράδειγμα η λέξη *γράφσιμο* (< *γράφω* + *-σιμο(ν)*) (Κριαρά, λ. ΓΡΑΨΙΜΟΝ), είτε ρηματικά ουσιαστικά σε *-μα*, όπως η λέξη *μετάστημα*, το οποίο προέρχεται από την πρόθεση *μετά*, τη μετοχή του αορίστου β' του *ἵστημι*, *στήσας*, μαζί με την κατάληξη *-μα* και δηλώνει μία θρησκευτική ακολουθία μαζί με το συνώνυμο *μεταστάσιμον* (Sophocles, 1914, λ. ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΜΟΝ). Με τη συγκεκριμένη αλλαγή συμπληρώνεται το κενό που προκύπτει από τον περιορισμό του απαρεμφάτου, επιβεβαιώνοντας την Aitchison (2006, σελ. 239) ότι όπου υπάρχει γλωσσικό κενό, αυτό θα συμπληρωθεί. Στη συνέχεια, εμφανίζονται και τα θηλυκά ουσιαστικά σε *-ισσα* (π.χ. *αυτοκρατόρισσα*), ενώ παράλληλα, πληθαίνουν τα υποκοριστικά σε *-ι(ο)ν*, όπως η λέξη *λιβάδι*, σε *-άριον* (Browning, 2011, σελ. 93), όπως το *μεγαλυνάριον*, που δηλώνει εκκλησιαστικό ύμνο, από το ρήμα *μεγαλύνω* και την κατάληξη *-άριον*.

(Κριαράς, λ. ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΟΝ). Επιπλέον, εμφανίζονται τα -άδι(ο)ν (π.χ. *μαγνάδιν* που δηλώνει κάποιου είδους γυναικείο κάλυμμα), το -ίδιον (π.χ. *ταξίδιον*), το -άκιον (π.χ. *στενάκιον*) και το -ίκιον (π.χ. *σπαθαρίκιον*). Σε αυτή την περίοδο εμφανίζεται και η κατάληξη -πούλον (π.χ. *άρχοντόπουλον*) και το αντίστοιχο αρσενικό -πούλος (π.χ. *Γαβριηλόπουλος*), που εμφανίζεται στα ΝΕ επίθετα μέχρι και σήμερα (Browning, 2011, σελ. 93). Σχετικά με την κατάληξη -τζιν (ή και -ίτζιν) δεν έχουμε εντελώς ξεκάθαρη εικόνα αλλά γενικά δεν φαίνεται να αποτελεί σερβικό δάνειο. Πιθανώς να προέρχεται από την ουρανικοποίηση του [c] στην κατάληξη -ίκιο(ν) (Georgacas, 1982, σελ. 53). Η σύνθεση εξακολουθεί να έχει κεντρική θέση, με χαρακτηριστικότερα τα παρατακτικά σύνθετα (Browning, 2011, σελ. 93). Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η λέξη *άνδρόγυνος*, που δηλώνει τον άντρα και τη γυναίκα σε συζυγικό δεσμό, και με λεπτή σημασιολογική διαφορά, από το αντίστοιχο ουδέτερο, *άνδρόγυνον*, που δεν έχει το χαρακτηριστικό του συζυγικού δεσμού (Λεξ. Κριαράς, λ. ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΣ). Εμφανίζονται και σύνθετα ρηματικά επίθετα σε -τος, στα οποία το πρώτο συνθετικό δεν είναι πρόθεση αλλά τα συνθετικά τους βρίσκονται σε αιτιακή σχέση του πρώτου προς το δεύτερο, όπως το *θεόβλαστος*. Όσον αφορά τα ρήματα εν γένει, εμφανίζονται ρηματικά σύνθετα που το πρώτο συνθετικό τους στοιχείο δεν είναι πρόθεση (Browning, 2011, σελ. 94).

Κατά την περίοδο 1100–1453 μ.Χ. η εικόνα είναι λίγο πιο περίπλοκη. Η αρχική εντύπωση που δίνουν τα δεδομένα από αυτή την περίοδο είναι ότι υπάρχει έντονος δανεισμός, ενώ πολλές λέξεις αποκτούν νέα σημασιολογική απόχρωση (Browning, 2011, σελ. 114). Τα δε παραγωγικά επιθήματα της προηγούμενης μεσαιωνικής περιόδου εξακολουθούν να υπάρχουν, ενώ εμφανίζονται και λέξεις με τις καταλήξεις -ίτσι(ον), και τα ιταλικής προέλευσης -ούτσι(ον), -ούτσικος (Browning, 2011, σελ. 114). Χαρακτηριστική για τη σύνθεση στη συγκεκριμένη περίοδο είναι η εμφάνιση πληθώρας κυρίως των προσδιοριστικών συνθέτων, όπως για παράδειγμα στα *Πτωχοπροδρομικά* (στ. 60–61): *κηκίδιν, λυσσομάμουδον και άλλα τινά τοιάδε / και ας ποιήσουν τραυματάλειμμα, πρὶν λυκοκεφαλιάση*. Το *λυσσομάμουδον* αναφέρεται σε φυτό που θεραπεύει τη λύσσα (Κριαράς, λ. ΛΥΣΣΟΜΑΜΟΥΔΟΝ), ενώ το *τραυματάλειμμα* σε αλοιφή που χρησιμοποιείται για τραύματα. Σε αυτή την περίοδο εμφανίζονται και σύνθετα ρήματα με το πρώτο συνθετικό να είναι αντικείμενο του δεύτερου συνθετικού (π.χ. *ψυχοκρατώ*), ενώ εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται παραγωγικά μορφήματα της προηγούμενης περιόδου, -ώνω (Browning, 2011, σελ. 116). Τέλος, υπάρχουν και λίγες λέξεις οι οποίες φαίνεται να άλλαξαν γένος,

όπως η λέξη *θρήνος*, που εμφανίζεται τόσο ως αρσενικό όσο και ουδέτερο (Κριαράς, λ. ΘΡΗΝΟΣ, Ο & λ. ΘΡΗΝΟΣ, ΤΟ), με επίδραση από τη γενική των ουδετέρων σε *-ους*, π.χ. *του θρήνου* (ουδ.) κατά το *τοῦ κάλλους* (Trapp, 1994, σελ. 249).

Η επίδραση της Λατινικής είναι έντονη στην πρώτη φάση της μεσαιωνικής περιόδου, από τον 4^ο αι. μέχρι το 1100, και οι λατινικές επιδράσεις στην Ελληνική προέρχονται κυρίως από τον χώρο των Βαλκανίων (Browning, 2011, σελ. 94). Εξάλλου, αυτή την περίοδο η Ελληνική φαίνεται από νωρίς να καθίσταται ισότιμη της Λατινικής, με τη μεταφορά του κέντρου βάρους της αυτοκρατορίας ανατολικότερα, και η επικράτηση της Ελληνικής να ολοκληρώνεται την περίοδο του Ιουστινιανού (Τσιτσικλή, 2015, σελ. 136-137).

Την επόμενη περίοδο, η επίδραση προέρχεται από τις λατινογενείς γλώσσες και όχι άμεσα από τη Λατινική. Τα εμπορικά ενδιαφέροντα οδηγούν τους Βενετούς και τους Γενοβέζους στον ελλαδικό χώρο, προσφέροντας ορολογία σχετική με τις τέχνες, τα επαγγέλματα και τους ναυτικούς όρους, όπως για παράδειγμα η λέξη *γαλέρα* (Φλιάτουρας, 2022, σελ. 150), ενώ η φραγκική κυριαρχία στην Πελοπόννησο και την Κύπρο προσφέρει νέα ορολογία γύρω από το φεουδαρχικό δίκαιο και την ιδιοκτησία (Browning, 2011, σελ. 117). Τα δε Βενετσιάνικα επηρεάζουν γενικά το κοινό λεξιλόγιο, με λέξεις όπως *αβανταδόρος* (<*avantadore*) και *κάνταδα* (<*cantada*) (Συμεωνίδης, 2015, σελ. 175).

Γενικά, και στις δύο υποπεριόδους της ΜΕ εμφανίζονται δάνεια από διάφορες γλώσσες στην Ελληνική. Αρχικά, από την Αραβική, τα περισσότερα από τα οποία αναφέρονται στην ισλαμική θρησκεία και το κράτος, όπως η λέξη *αμιράς*, εκ του αραβικού *amir*, που σημαίνει «ηγεμόνας» (Ζαχαριάδου, 2015, σελ. 171), το οποίο εμφανίζεται και στο έπος του *Διγενή Ακρίτη* (στ. 826–827): *Και αφότου αποδείπνησεν, εμπαίνει εις τὸ κουβούκλιν / και επήρεν το θαμπούριν του και αποκατάστησέν το*. Επιπλέον, υπάρχουν και σλαβικά δάνεια τα οποία επιβιώνουν μέχρι και σήμερα, όπως η λέξη *ντόμπρος* < σερβ. *dobr* (Παρχαρίδου, 2015, σελ. 173). Τέλος, υπάρχουν και ορισμένα αλβανικά δάνεια (Παπαναστασίου, 2007), όπως η λέξη *μπέσα* (ΛΚΝ, λ. ΜΠΕΣΑ).

2.4 Το λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής

Η τελευταία περίοδος που θα εξεταστεί αφορά την Ελληνική από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453, ως και σήμερα. Πρόκειται για μια

αρκετά μεγάλη περίοδο, η οποία καλύπτει περίπου 550 χρόνια, με αρκετές ιστορικές ανακατατάξεις και αρκετά ιστορικά γεγονότα με καθοριστική επίδραση στην πορεία της Ελληνικής (Tonnet, 2011, σελ. 99–100). Αν και κέντρο της Ελληνικής ήταν η Κωνσταντινούπολη, δεν μπόρεσε να κυριαρχήσει γλωσσικά στους Έλληνες ανά τα διάφορα μέρη. Ούτε και η Ελληνική προερχόμενη από τα Ιόνια νησιά και την Κρήτη, περιοχές με ιταλικές επιρροές, τα κατάφεραν. Κατά την Τουρκοκρατία η Ελληνική είναι διασπασμένη σε διάφορες διαλέκτους, χωρίς να υπάρχει συνοχή, μέχρι και την Επανάσταση. Ωστόσο, η πολιτική του Πατριαρχείου συνέβαλε στο να διατηρηθεί η ελληνική γλώσσα και ταυτότητα (Horrocks, 2018, σελ. 534).

Το ελληνικό λεξιλόγιο στην προεπαναστατική περίοδο χωρίζεται αρχικά σε λέξεις κληρονομημένες από τη μεσαιωνική και μέσω αυτής από την ΑΕ, από δάνεια που δέχτηκε η Ελληνική την περίοδο μετά την Άλωση και από νέες λέξεις που δημιουργήθηκαν βάσει των χαρακτηριστικών που είχε η Ελληνική από τις προηγούμενες περιόδους, όσον αφορά το λεξιλόγιο. Τα δάνεια προέρχονται από την Ιταλική και την Τουρκική κατά κύριο λόγο, ανάλογα με το ποια ήταν η κυρίαρχη δύναμη στις εκάστοτε περιοχές του ελλαδικού χώρου. Τρίτη κυρίαρχη τάση είναι νεότεροι σχηματισμοί μέσω της παραγωγής και της σύνθεσης, π.χ. η μεσαιωνική κατάληξη *-άδα* εξακολουθεί να υπάρχει και αυτή την περίοδο, όπως στη λέξη *βαρκάδα* (Μαργαρίτη – Ρόγκα κ.ά., 2016, σελ. 17–21).

Φυσικά, οι περιοχές υπό οθωμανική κυριαρχία άρχισαν να υιοθετούν το τουρκικό λεξιλόγιο (Horrocks, 2010, σελ. 379). Πολλά ουσιαστικά προσαρμόστηκαν μορφολογικά, όπως το τουρκικό *yaka*, το οποίο έγινε ο ΝΕ *γιακάς*, και το *teneke*, που τράπηκε στο ΝΕ *τενεκές*, ενώ όσα ουσιαστικά έληγαν στην τουρκική σε *-i*, πέρασαν σχεδόν αυτούσια και τράπηκαν σε ουδέτερα, όπως το *τζαμί* εκ του τουρκικού *cami* (Horrocks, 2010, σελ. 379–380).

Σημαντική είναι η κατάληξη *-τζης* από το τουρκικό *-ci* που δηλώνει τον δράστη μία ενέργειας (Σετάτος, 2004, σελ. 121). Από την άλλη, τα τουρκικά επίθετα που έληγαν σε σύμφωνο, έλαβαν την κατάληξη *-ης* στην Ελληνική και σχημάτισαν το αντίστοιχο ουδέτερο σε *-ικο*. Μέσα από αυτή τη διαδικασία εξελίχθηκαν τα επίθετα σε *-ικός/-ική* (Horrocks, 2010, σελ. 380). Τέλος, εμφανίζεται και η κατάληξη *-λής*, όπως στη λέξη *μουστακαλής* (Μαργαρίτη–Ρόγκα κ.ά., 2016, σελ. 21) Αυτήν την περίοδο εμφανίζεται και μεγάλος αριθμός μεταφραστικών δανείων σχετικά με χαιρετισμούς και ιδιωματικές εκφράσεις, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το *καλώς ήρθατε / καλώς ορίσατε*, από το τουρκικό *hos*

geldiniz, που πέρασε αυτούσιο σημασιολογικά, διατηρώντας μάλιστα και την προστακτική (Horrocks, 2010, σελ. 381-382). Σημαντική ήταν και η επίδραση της Ιταλικής, όπως ακροθιγώς αναφέρθηκε, κυρίως σε περιοχές που είχαν υπό την εξουσία τους οι Βενετοί, δηλαδή τα Επτάνησα και η Κρήτη, διαδικασία που ξεκίνησε ήδη από την προηγούμενη περίοδο, το 1205, και αυτήν την περίοδο εμφανίζεται π.χ. στον *Ερωτόκριτο* του Βιτσέντζου Κορνάρου: *γκιόστρα* «κονταρομαχία» (< ιταλ. *giostra*) (Κριαράς λ. ΓΚΙΟΣΤΡΑ).

Στη νεότερη περίοδο από το 1821 και μετά εμφανίζονται πολλά νέα στοιχεία στη ΝΕ, τα οποία προκύπτουν από τις διάφορες ανάγκες της κοινωνίας (Σετάτος, 2004, σελ. 119). Όσον αφορά τα ΑΕ στοιχεία στη ΝΕ, έχει προταθεί μια διττή κατηγοριοποίηση από τον Τριανταφυλλίδη (2012, σελ. 99) σε λαϊκές και λόγιες λέξεις. Οι λαϊκές λέξεις μπορεί να προέρχονται από την ΑΕ είτε από κάποια άλλη παλαιότερη φάση της Ελληνικής. Από την άλλη, τα λόγια στοιχεία απευθύνονταν σε εξειδικευμένο κοινό (τέχνες, επιστήμες κ.λπ.) και η βασική τους διαφορά με τις λαϊκές έγκειται στο ότι οι λόγιες κράτησαν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τα ΑΕ διατηρώντας σε πολλές περιπτώσεις τις καταλήξεις της ΑΕ (Adrados, 2005, σελ. 300).

Όσον αφορά την προέλευση από την ΑΕ, πολλές λέξεις έχουν έρθει αυτούσιες από το παρελθόν (π.χ. *πατέρας*), χωρίς να έχουν υποστεί αλλαγές. Επιπλέον, μεγάλος αριθμός των αρχαίων λέξεων επιστρέφει στη ΝΕ, μέσω Ευρώπης, με νέα, ωστόσο, σημασία (π.χ. *καναπές*), τα λεγόμενα αντιδάνεια (Πετρούνιας, 1998). Οι λέξεις αυτές είναι κυρίως λαϊκής προέλευσης και ο δρόμος που ακολούθησαν ξεκινάει από την ΑΕ, συνεχίζει στη Λατινική, έπειτα, στις διάφορες ρομανικές γλώσσες, όπως τα Γαλλικά, και τέλος πραγματοποιείται η επιστροφή στη ΝΕ. αλλά συνήθως με σημασιακή μεταβολή (Πετρούνιας, 2007) και προσαρμογή στο ΝΕ κλιτικό σύστημα (Πετρούνιας, 2009).

Τα νέα στοιχεία που προκύπτουν στη ΝΕ είναι πολλές φορές αποτέλεσμα δανεισμού, είτε άμεσου είτε έμμεσου. Αρχικά, μετά την εμφάνισή του νέου στοιχείου, εμφανίζονται αντιδράσεις, είτε θετικές είτε αρνητικές. Στη συνέχεια, το νέο αυτό στοιχείο εξαπλώνεται και στη συνέχεια καθιερώνεται. Μετά την καθιέρωση, ακολουθεί η τυποποίηση μέχρι να επέλθει το τελευταίο στάδιο, η κανονικότητα (Σετάτος, 2004, σελ. 119). Τέτοια περίπτωση αποτελεί και η Ελληνική, η οποία στη σύγχρονη εποχή και κυρίως τον 19^ο και 20^ο αι. δανείζεται κυρίως από τη Γαλλική, αρχικά, και, στη συνέχεια, από την Αγγλική (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2015, σελ. 332). Τα δάνεια από αυτές τις γλώσσες αφορούν μεταξύ άλλων κατασκευές (π.χ. *ντους*), επαγγέλματα (π.χ. *κολ γκερλ*), αφηρημένες έννοιες

(π.χ. *χιούμορ*) κ.α. (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994 στο Σετάτος, 2004, σελ. 120). Ο λόγος του δανεισμού από τις συγκεκριμένες γλώσσες δεν είναι άλλος φυσικά από το κύρος που έχουν οι δύο γλώσσες για εξωγλωσσικούς λόγους. Τα δάνεια αυτά συνήθως προσαρμόζονται μορφολογικά και φωνολογικά (π.χ. *παλτό/παλτά*), χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο, π.χ. *νταουνλόαντ/download* (Andrados, 2005, σελ. 302–303).

Ένας εξωγλωσσικός παράγοντας με εθνικά, πολιτικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά, που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ΝΕ λεξιλογίου είναι το Γλωσσικό Ζήτημα. Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους οι λόγιοι κύκλοι εισάγουν ΑΕ λέξεις και ρίζες με ΑΕ καταλήξεις χωρίς να ακολουθούν τους φωνολογικούς κανόνες της ΑΕ ή με αυθαίρετη αλλαγή φωνολογικών χαρακτηριστικών (το οδοντικό άηχο [t] τρέπεται στο οδοντικό δασύ [θ] λόγω του δασέος υπερωικού [x] που προηγείται, π.χ. *χτες/χθες*). Επιπλέον, εμφανίζονται δύο γλωσσικές μορφές για μία σημασία (π.χ. *οστά/κόκαλα*), ανάλογα με το περιβάλλον ή τις συνθήκες χρήσης (Κολιούση & Παπαδοπούλου, 2022, σελ. 87).

2.5 Η νεοελληνική λεξικογραφία

Από τη μία πλευρά, η λεξικολογία ασχολείται με τη μελέτη των λέξεων στη θεωρητική τους βάση και εξετάζει το λεξιλόγιο μίας γλώσσας και τις σημασιολογικές δομές που το απαρτίζουν (Περάκης, 1994, σελ. 22). Από την άλλη πλευρά, αντικείμενο της λεξικογραφίας είναι η δομή και η δημιουργία των διαφόρων λεξικών (Ξυδόπουλος, 2017, σελ. 23). Αν και υπήρχε η τάση να θεωρούνται ενιαίος κλάδος, η επιστημονική κοινότητα τις αντιμετωπίζει σήμερα ως διαφορετικούς κλάδους, καθώς η λεξικογραφία θέτει σε εφαρμογή τα θεωρητικά ευρήματα της λεξικολογίας στον σχεδιασμό των λεξικών. Ωστόσο, καθαρά με το ζήτημα του σχεδιασμού των λεξικών ασχολείται η μεταλεξικογραφία (Περάκης, 1994, σελ. 23).

Η αρχή της ελληνικής λεξικογραφίας πρέπει να τοποθετηθεί τον 16^ο αιώνα και πιο συγκεκριμένα το 1523 με το λεξικό του Guarino Favorino, επισκόπου Νουκαρίας (*Μέγα και πάνν ωφέλιμον Λεξικόν*), αν και θυμίζει περισσότερο ένα εγχειρίδιο (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 39). Αν και έχουμε τον *terminus post quem*, δεν θα ασχοληθούμε με όλα τα λεξικά που εμφανίζονται στην ελληνική γλώσσα. Θα σταθούμε στα πιο σημαντικά και για την παράθεση των λεξικών θα ακολουθηθεί χρονολογική σειρά στο παρόν κεφάλαιο.

Πρώτο λεξικό είναι το *Ιστορικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής* (ΙΑΝΕ) από την Ακαδημία Αθηνών που ξεκίνησε το 1908 με πρωτοβουλία του Γεωργίου Χατζιδάκι και ο πρώτος του τόμος εκδόθηκε το 1933. Αν και φιλοδοξία των συντακτών του ήταν η συγκέντρωση όλων των λέξεων της Ελληνικής, περιορίστηκε τελικά στη Δημοτική και τα ιδιώματά της από το 1800 και μετά, με κριτήριο τον δημώδη χαρακτήρα τους (Περάκης, 1994, σελ. 215). Η Ακαδημία Αθηνών δηλώνει τον περιγραφικό του ρόλο και έχει ιστορική οπτική εξετάζοντας τα λήμματα διαχρονικά, ενώ παράλληλα προσπαθεί να παρουσιάσει μία συστηματικότητα στα λήμματα ως προς τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, δίνοντας ερμηνείες με παραδείγματα, ετυμολόγηση των νεοελληνικών λέξεων και ζητήματα ιστορικής ορθογραφίας (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 52). Έτσι, το ΙΑΝΕ παρουσιάζει τις λέξεις από πλευράς μορφολογίας, ετυμολογίας και σημασιολογίας, ενώ δίνονται και συνώνυμα και αντίθετα (Περάκης, 1994, σελ. 221).

Δεύτερο λεξικό είναι το *Λεξικό της Μεσαιωνικής και Δημώδους Γραμματείας* του Εμμ. Κριαρά που ξεκίνησε να γράφεται το 1968 και μέχρι σήμερα έχει φτάσει στο λήμμα ΣΤΑΜΑΤΩ. Η περίοδος που καλύπτει το λεξικό είναι από το 1100 μέχρι και το 1669. Και οι δύο ημερομηνίες αποτελούν ημερομηνίες ορόσημα στην ιστορία της Ελληνικής, καθώς ο 11^{ος} αι. θεωρείται η περίοδος κατά την οποία έχει διαμορφωθεί μια ξεκάθαρη (νεο)ελληνική ταυτότητα, όπως φαίνεται και στο έπος του *Διγενή Ακρίτη* (Πολίτης, 2020, σελ. 3). Έτσι, το λεξικό Κριαρά καλύπτει όλη τη δημώδη μεσαιωνική γραμματεία και φτάνει μέχρι το 1669, έτος κατάκτησης της Κρήτης από τους Οθωμανούς. Ο χαρακτηρισμός *δημώδης* ορίζει απολύτως την οπτική του λεξικού. Ο Κριαράς προσπαθεί κυρίως μέσα από λογοτεχνικά και ιστοριογραφικά έργα να εστιάσει όσο πιο πολύ γίνεται στην απλή γλώσσα του λαού της εποχής, στην καθομιλουμένη. Άλλου είδους κείμενα (νομικά, αγιολογικά, τεχνικά κ.λπ.) έχουν επικουρικό και συμπληρωματικό ρόλο (Περάκης, 1994, σελ. 253). Οι λέξεις στο παρόν λεξικό εξετάζονται μορφολογικά, ετυμολογικά και σημασιολογικά και παρά τις αδυναμίες του, κατά τον Περάκη (1994, σελ. 262), εφαρμόζει όλες τις σύγχρονες λεξικογραφικές τάσεις.

Τα ακόλουθα δύο λεξικά, το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (2020) και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών¹ (2009) εκδόθηκαν σχεδόν ταυτόχρονα, το 1998 για πρώτη φορά. Ξεκινώντας από το Λεξικό

---

¹ ΙΝΣ από εδώ και στο εξής.

του Μπαμπινιώτη, ο συγγραφέας στον πρόλογό του δηλώνει ότι στοχεύει να δώσει «[...] στα ολοκληρωμένα ερμηνεύματα, την προβολή της χρήσιμης πληροφορίας, την ανάδειξη της ετυμολογίας και μάλιστα με ετυμολόγηση των αρχαίων ελληνικών λέξεων, το ενημερωμένο συγχρονικά λημματολόγιο, το πλήθος των σχολίων για την ορθή χρήση των λέξεων και άλλες λεξικογραφικές καινοτομίες» (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 56). Βέβαια, δεδομένου ότι οι γλώσσα υπόκειται σε συνεχή αλλαγή, ο γλωσσικός προγραμματισμός φαίνεται να υπάρχει διάχυτος σε όλο το λεξικό, καθώς ο Μπαμπινιώτης φαίνεται να προσπαθεί να σταθεροποιήσει αυτό που θεωρεί ως ορθή χρήση της γλώσσας, δηλώνοντάς το ρητά. Η κριτική που δέχτηκε το συγκεκριμένο λεξικό ήταν ενίοτε σφοδρή, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Χάρη (2022, σελ. 30), κατηγορώντας το για μια «εμμονική ετυμολογική καθαρότητα», δομικά ελαττώματα (Χάρης, 2022, σελ. 32) και ασυνέπειες (Χάρης, 2022, σελ. 653).

Περνώντας στο έτερο λεξικό που εμφανίζεται την ίδια χρονιά, το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του ΙΝΣ, το οποίο είναι διαθέσιμο τόσο έντυπα, όσο και ηλεκτρονικά², και το οποίο «φιλοδοξεί να παρουσιάσει τη σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα, όπως αυτή μιλιέται από τον μέσο Νεοέλληνα» και δεν έχει σκοπό να παρουσιάσει ειδικό λεξιλόγιο της ΝΕ (ΛΚΝ, 2009, σελ. ια'). Μάλιστα, με μία πρώτη ματιά, μία πρώτη διαφορά με το προηγούμενο λεξικό έγκειται στο ότι σε αυτό δίνεται και η φωνητική μεταγραφή των λέξεων, κάτι για το οποίο κατηγορήθηκε από τον Μπαμπινιώτη ως «περιττό», ενώ ο ίδιος λέει ότι δεν παρέχει επαρκή ετυμολόγηση σε πολλές λέξεις, ενώ σε άλλες η ετυμολόγηση είναι αρκετά περιληπτική (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 56).

Από την άλλη πλευρά, στο ΛΚΝ δίνεται πληθώρα παραδειγμάτων σε διάφορα γλωσσικά περικείμενα. Σε αυτό το σημείο, από τη στιγμή που υπάρχει ευδιάκριτα στον τίτλο ο χαρακτηρισμός *Κοινή*, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι στο λημματολόγιό του συμπεριλαμβάνονται και λέξεις κοινωνιολέκτων, όπως η γλώσσα των νέων, πράγμα το οποίο επίσης κατακρίνεται από τον Μπαμπινιώτη (2020, σελ. 56).

Στη συνέχεια, ακολουθεί το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* του Χ. Χαραλαμπίκη, που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 2014, και το οποίο είναι διαθέσιμο και ηλεκτρονικά³ και σε έντυπη μορφή. Στο Δελτίου Τύπου (2023), παρουσιάζονται οι προσθήκες και οι αναθεωρήσεις που έγιναν καθώς και οι 17 καινοτομίες του λεξικού, μερικές εκ των οποίων

² https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/

³ <https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php>

είναι η διπλή ορθογράφηση (δηλ. η παροχή της ορθογραφίας των λέξεων και με βάση το πολυτομικό σύστημα), ο ακριβής υφολογικός προσδιορισμός λέξεων και εκφράσεων, καθώς και οι χρονολογίες πρώτης εμφάνισης ξένων λέξεων και στερεότυπων εκφράσεων από τη Γαλλική και την Αγγλική. Κατά τον Μπαμπινιώτη (2020, σελ. 57) δίνει μεγάλη έμφαση στη δύναμη του διαδικτύου ως πηγής νεολογισμών και έχει ένα αρκετά πλούσιο λημματολόγιο αλλά οι σημασίες είναι άνισα κατανεμημένες και δεν προσφέρει ετυμολογικές πληροφορίες και, συνεπώς, δεν παρουσιάζονται τα ενδιάμεσα στάδια των λέξεων. Ωστόσο, βλέπει ο ίδιος θετικά τη χρήση του αναχρονιστικού πολυτονικού συστήματος και την παρουσίαση του συλλαβισμού των λέξεων.

3. Η διαχρονία της Ελληνικής σε βασικά νεοελληνικά λεξικά

3.1 Μείζονα νεοελληνικά λεξικά

3.1.1 Επιλογή λέξεων δίνω και δίκτυο / δίχτυ:

Το ακόλουθο κεφάλαιο, εκτός των γενικών αρχών που παρουσιάζει στην εισαγωγή του το εκάστοτε λεξικό, εστιάζει σε συγκεκριμένα λήμματα, τα οποία έχουν εν μέρει διατηρηθεί όμοια στο πέρασμα του χρόνου (κυρίως μορφολογικά), αλλά έχουν υποστεί σημασιολογικές μεταβολές. Αρχικά, το *δίδωμι* διατήρησε την μορφολογική του ρίζα -δι-, αλλά υπέστη μορφολογικές αλλαγές, προκειμένου να προσαρμοστεί στις αλλαγές που εμφανίζονται στις διάφορες περιόδους της ελληνικής. Πέρα από αυτό, το *δίνω* έχει υποστεί μία εκτεταμένη επέκταση σημασιολογικά, ξεπερνώντας το *προσφέρω*. Ενδεικτικά αναφέρονται τα «του έδωσε μία μπουνιά», «του έδωσε την απάντηση που του άξιζε», «δίνω μάθημα – εξετάσεις», «τού 'δωσε και κατάλαβε». Από την άλλη, το *δίκτυον* κατέληξε να εμφανίζεται σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα στην ΝΕ, τα οποία έχουν να κάνουν πρωτίστως με την τεχνολογία και το σύμπλεγμα ανθρώπων, λόγω της νοητής ομοιότητας με το ΝΕ *δίχτυ*. Το *δίχτυ* εμφανίζεται σε συμφραζόμενα, που σε παλαιότερες φάσεις εμφανιζόταν το *δίκτυον*, και δηλώνει το αντικείμενο που είναι φτιαγμένο από ίνες διαφόρων υλικών. Συνεπώς, η σημασιολογική μεταβολή υπήρξε σε μεγάλο βαθμό λόγω της εξέλιξης της τεχνολογίας και των επιχειρήσεων κατά κύριο λόγο, ενώ το ΝΕ *δίχτυ*, πέρα από την φωνολογική αλλαγή, κατέληξε να αντικαθιστά το *δίκτυον* με την παλαιότερη σημασία του.

3.1.2 Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής

Το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (2009) δίνει ετυμολογικά στοιχεία για όλα τα λήμματα, ομόρριζα από τη βασική λέξη που παρουσιάζεται στο λήμμα, αλλά και πιθανές διαφορετικές προελεύσεις για το λήμμα. Παράλληλα, εξετάζει τα υπόλοιπα αντίστοιχα γένη της ίδιας λέξης όπως και τα υποκοριστικά τους. Ωστόσο, δεν ετυμολογούνται τα υποκοριστικά σε -άκι και τα επιρρήματα σε -ά και -α, όταν η ετυμολογία τους είναι αυτονόητη, χωρίς να διευκρινίζεται περαιτέρω από τους επιμελητές τι σημαίνει «αυτονόητη» (ΛΚΝ, 2009, σελ. κ').

Οι επιμελητές του ΛΚΝ χαρακτηρίζουν ως *κληρονομημένες* λέξεις που είτε προέρχονται από μία παλαιότερη φάση της Ελληνικής είτε είναι δάνειες σε κάποια

παλαιότερη φάση της Ελληνικής, ενώ κληρονομημένοι θεωρούνται και οι νεολογισμοί, οι οποίοι δημιουργούνται στη σύγχρονη εποχή με βάση παλαιότερα στοιχεία. Από εκεί και πέρα, εμφανίζονται και δάνεια είτε από κάποια άλλη γλώσσα είτε από άλλη διάλεκτο της Ελληνικής. Το ΛΚΝ δηλώνει ότι «οι κληρονομημένες λέξεις αποτελούν τη βάση της γλώσσας» (ΛΚΝ, 2009, σελ. κ'), εντάσσοντας τις ελληνικές λέξεις, ξένα και διαλεκτικά δάνεια κάτω από την ομπρέλα των κληρονομημένων λέξεων. Έτσι, ακολουθεί τις αρχές της σύγχρονης γλωσσολογίας και δέχεται την επίδραση ξένων γλωσσών στην Ελληνική, χωρίς να προσπαθεί να ανάγει τα πάντα στην ΑΕ (Πετρούνιας, 2002, σελ. 23), αλλά αποδεχόμενο τον δανεισμό ως ένα απολύτως λογικό και φυσιολογικό φαινόμενο (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2002, σελ. 68). Επίσης, αναγνωρίζει ότι σε ορισμένες λέξεις υπήρχαν λόγια χαρακτηριστικά, η χρήση των οποίων έχει αλλάξει. Τα δάνεια είτε είναι διαχρονικά, είτε εξωτερικά, είτε μεταφραστικά, είτε αποδόσεις ξένων λέξεων με παραπλήσια σημασία, ενώ εντάσσει και τον σημασιολογικό δανεισμό στις διάφορες κατηγορίες, κάτι το οποίο δεν γίνεται στο λεξικό Μπαμπινιώτη (2020). Ο σημασιολογικός δανεισμός ορίζεται ως «ο δανεισμός της σημασίας μίας άλλης γλώσσας σε μία ήδη υπάρχουσα λέξη της λήπτριας γλώσσας» (Φλιάτουρας & Κοκκίνη, 2017, σελ. 103). Τέλος, αναφέρονται τα αντιδάνεια και οι διάφοροι υβριδικοί σχηματισμοί που σχηματίστηκαν σε άλλες γλώσσες από ΑΕ στοιχεία και πέρασαν και πάλι στη ΝΕ (ΛΚΝ, 2009, σελ. κα'). Ωστόσο, η διάκριση ανάμεσα στα δύο δεν μπορεί να είναι πάντα ακριβής. Επίσης, διακρίνει την προσαρμογή των δανείων, παρατηρώντας ότι τα ιταλικά και τουρκικά δάνεια προσαρμόστηκαν πολύ πιο εύκολα στην Ελληνική απ' ό,τι τα αγγλικά και γαλλικά δάνεια, όπως και τα δάνεια από την καθαρεύουσα.

Αναγνωρίζοντας την ΕΚ ως τον καίριο πρόγονο της ΝΕ, δεν αναλύει τις λέξεις που ανάγονται στην ΑΕ και την ΕΚ μορφολογικά (με λίγες εξαιρέσεις), αλλά απλώς δηλώνεται η προέλευσή τους, αν είναι δάνεια της συγκεκριμένης περιόδου (ΛΚΝ, 2009, σελ. κα'). Σε περιπτώσεις μη ετυμολογικής ένδειξης, το λήμμα δημιουργήθηκε στην νεότερη λαϊκή γλώσσα, ενώ σημειώνεται αν ήταν λόγια παραγωγή ή αν ήταν δάνειο κατά τη μεσαιωνική περίοδο (ΛΚΝ, 2009, σελ. κβ').

Σχετικά με την ετυμολογική ιστορία της λέξης, δεν εξετάζει την ετυμολογία σε διάφορες ξένες γλώσσες και την πορεία της στον χρόνο, ενώ η σημασία παλαιότερων φάσεων της λέξης δίνεται μόνο αν η βασική σημασία της είναι πολύ διαφορετική στη ΝΕ, χωρίς να δηλώνεται το φαινόμενο στο οποίο ανήκει (έκταση, περιορισμός κ.λπ.) (ΛΚΝ, 2009, σελ. κβ'). Τέλος, δίνονται πληροφορίες για την εξέλιξη της προφοράς στον βαθμό

του δυνατού, ενώ, για το κρίσιμο ζήτημα της ιστορικής ορθογραφίας και της ετυμολογίας, δηλώνεται ότι δεν είναι σκοπός της η ρυθμιστική παρουσίαση της λέξης (ΛΚΝ, 2009, σελ. κγ').

Ενδεικτικά, ξεκινώντας από το ρήμα *δίνω* (ΛΚΝ, 2009, λ. ΔΙΝΩ) και την ετυμολογία γύρω από αυτό, στο ΛΚΝ η αρχή της λέξης παρουσιάζεται στην ελληνιστική περίοδο. Δεν παρουσιάζεται το προγενέστερο *δίδωμι* που υπάρχει ήδη από τον Όμηρο (Ψ 620) και προέρχεται από το ΙΕ *deH₃- (Montanari, 2013, λ. ΔΙΔΩΜΙ), ακολουθώντας τη γενική αρχή συγγραφής του λεξικού να μην πηγαίνει πιο πίσω από την ΕΚ, εφόσον σε αυτή την περίοδο, και όχι στην ΑΕ, εντοπίζεται ο πρόδρομος της λέξη (ΛΚΝ, 2009, σελ. κα'). Ωστόσο, επιγραμματικά αναφέρεται ο τύπος *δίδωμι*, που αρχικά εξομαλύνθηκε στο *δίδω* και στη συνέχεια υπέστη μεταπλασμό σε -νω. Ο μεταπλασμός σε αυτή την περίπτωση προέκυψε λόγω του σχηματισμού του μέλλοντα του *δίδωμι* σε *δώσω* και δημιουργία του τύπου του ενεστώτα σε -νω, κατά το *φτάνω—έρτασα—*φτάσω*.

Σε κάθε περίπτωση, η αλλαγή αυτή τείνει στην απλοποίηση μέσω της αναλογίας και εντάσσεται σε μία περίοδο που τα αρχαία ρήματα της 2^{ης} συζυγίας αρχίζουν να εκπίπτουν και να μεταπλάθονται με μορφήματα των ρημάτων της 1^{ης} συζυγίας. Η αναλογία εδώ δεν ήταν αποτέλεσμα τυχαίου γεγονότος, αλλά συνδέθηκαν τα μορφήματα των ρημάτων με τη σημασία και έτσι εμφανίστηκε αυτή η αλλαγή. Συνεπώς, δεν υπήρξε φωνολογική μεταβολή, αλλά, επιβεβαιώνοντας τη McMahon (2005, σελ. 111), αντικαταστάθηκαν φορείς της ίδιας σημασίας.

Έπειτα, παρουσιάζονται το λήμμα ΔΙΚΤΥΟ και το ετυμολογικό σημασιολογικό του ζεύγος ΔΙΧΤΥ (ΛΚΝ, 2009, λ. ΔΙΧΤΥ). Τα Ετυμολογικά Σημασιολογικά Ζεύγη ορίζονται από τον Σετάτο (1969, σελ. 11) ως «οι παράλληλοι τύποι λέξεων, που για το γλωσσικό αίσθημα ή τις γνώσεις των ομιλητών έχουν την ίδια καταγωγή αλλά εκφράζουν διαφορετικές αξίες και χρήσεις, παρουσιάζοντας την αντίθεση λόγιου από δανεισμό ή νεολογισμό προς δημοτικό από συνεχή χρήση της λέξης». Οι δύο λέξεις ταιριάζουν κατά τη μορφή, τη σημασία και την ετυμολογία, αλλά διαφέρουν ως προς το ύφος, το οποίο προκύπτει από την αντίθεση Λόγιας και Δημοτικής.

Ξεκινώντας από το ΑΕ *δίκτυον*, που είναι ο κοινός πρόγονος του ζεύγους, προέρχεται με αμφιβολίες από το απαρέμφατο *δικεῖν* (*βάλλω, ρίχνω*) (Montanari, 2013, σελ. 570: LSJ, 2007, ΔΙΚΤΥΟΝ). Πιο ασφαλής είναι η ετυμολογία όταν η αρχή της λέξης

τοποθετείται στο *δίκτυον*. Στην ΑΕ δηλώνει το «δίχτυ του ψαρέματος» ήδη από τον Όμηρο (X 386: *ἔκτοσθε θαλάσσης / δικτύῳ ἐξέρυσαν πολυωπῶ*) (Montanari, 2013, λ. ΔΙΚΤΥΟΝ). Ωστόσο, κάποιου είδους σημασιολογική επέκταση φαίνεται να αποκτά κατά την Παλαιά Διαθήκη και το *Ἰσμία ἁσμάτων* (2.9), όταν ερμηνεύεται ως «κιγκλίδωμα/καφασωτό» (*ἰδοὺ οὗτος ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων, ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων*) (Montanari, 2013, λ. ΔΙΚΤΥΟΝ). Στη ΜΕ η λέξη *δίκτυ(ν)* δήλωνε το «δίχτυ των ψαράδων ή των κυνηγών» και την «πλεκτάνη» με τη σημερινή σημασία της λέξης (Κριαράς, λ. ΔΙΚΤΥΝ).

Το ΛΚΝ ξεκινάει την ετυμολογία της λέξης *δίκτυο* (ΛΚΝ, 2009, λ. ΔΙΚΤΥΟ) από τη ΜΕ, ενώ δηλώνεται ότι το *δίκτυο* με τη σημερινή σημασία της λέξης αποτελεί σημασιακό δάνειο από την αντίστοιχη αγγλική *net* και γαλλική *réseau*, έχοντας διαφοροποιηθεί πλήρως από τον πρόγονό του, και το μόνο ίσως που έχει διατηρηθεί είναι η μορφική ομοιότητα και η ομοιότητα των σημαινομένων μεταξύ των δύο λέξεων.

Σχετικά με τη λέξη *δίχτυ* (ΛΚΝ, 2009, λ. ΔΙΧΤΥ), η ετυμολογική αφετηρία του τοποθετείται στη ΜΕ, με την παρουσίαση των φωνολογικών αλλαγών και εν τέλει τον αρχαίο πρόγονό του *δίκτυον*. Κατά τη διάρκεια της μεσαιωνικής περιόδου το *δίκτυν* υπέστη ανομοίωση και το [k] τράπηκε στο άηχό του [x]. Η ανομοίωση συμβαίνει όταν δύο τεμάχια διαφοροποιούνται ως προς τα φωνολογικά χαρακτηριστικά τους σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα (Nespor, 2010, σελ. 88). Έτσι, λόγω του κλειστού [t] που ακολουθεί, το [k] τρέπεται σε [x].

3.1.3 Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας

Το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (2020) δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ετυμολογία των λέξεων, καθώς σε κάθε λέξη, όταν αυτό είναι δυνατόν, παρουσιάζει την προέλευσή της, δίνοντας πληροφορίες γύρω από την αρχική ρίζα, την αρχική της σημασία και τη διαχρονική εξέλιξη των μορφημάτων ή των λέξεων με σημειώσεις γύρω από την εξέλιξή τους (Μαμπινιώτης, 2020, σελ. 32). Ωστόσο, το συγκεκριμένο λεξικό έχει ρυθμιστικές τάσεις, καθώς προσπαθεί να διατηρήσει την ιστορική ορθογραφία στις ελληνικές λέξεις, αν και δεν προσφέρει πολλά στην παρούσα προφορά της Ελληνικής (Καραντζόλα, 2002, σελ. 84), θεωρώντας τη λύδια λίθο της ΝΕ.

Σχετικά με την ετυμολόγηση των αρχαίων λέξεων, παρουσιάζει την αρχική μορφή της λέξης και παράλληλους τύπους σε απογόνους της ΙΕ. Επιπλέον, παρουσιάζονται οι σημασιολογικές πληροφορίες με τις μεταβολές που υπέστησαν οι λέξεις στο πέρασμα του χρόνου, είτε έχουν ρίζες σε κάποια παλαιότερη φάση της Ελληνικής, είτε αποτελούν δάνεια από άλλες γλώσσες στην εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας. Ειδικά για τα δάνεια (λέξεις ή φράσεις), δίνονται διάφορα ετυμολογικά στοιχεία και παρατηρείται η ένταξη σε διάφορες τυπολογίες, όπως *ελληνογενής ξένος όρος*, *αντιδάνειο*, *μεταφραστικό δάνειο*, *απόδοση του περιεχομένου της λέξης χωρίς ακριβή αντιστοιχία και μεταφορά* (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 33–34).

Επειτα, γίνεται προσπάθεια για ετυμολόγηση των νεολογισμών, δίνοντας βαρύτητα στους νεολογισμούς λόγιας προέλευσης. Σε περιπτώσεις αμφιβολίας για την ετυμολογική προέλευση, δίνονται πιθανές ετυμολογήσεις χωρίς να δηλώνεται με μεγάλη σαφήνεια ποια ήταν τα ακριβή κριτήρια παρουσίασης ή μη των πιθανών ετυμολογικών επεξηγήσεων (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 34). Τέλος, σχετικά με τη χρονολόγηση των λέξεων, παρουσιάζει σε αρκετές περιπτώσεις (σε λέξεις της ΝΕ) την αρχική χρονολογία εμφάνισής της, χωρίς να δηλώνεται το κείμενο που εμφανίστηκε πρώτη φορά η λέξη, πρακτική που, αντιθέτως, ακολουθείται στα ξένα δάνεια. Σε περιπτώσεις λέξεων που προέρχονται από παλαιότερες φάσεις της Ελληνικής αναφέρεται απλώς στις περιόδους εμφάνισής τους (π.χ. αρχαία, μεσαιωνική κ.λπ.) (Μπαμπινιώτης, 2020, σελ. 34). Βέβαια, υπό αυτό το πρίσμα η λέξη *άνθρωπος* κάλλιστα θα μπορούσε να αναχθεί στον Όμηρο και για παράδειγμα στο Ε 442 («*ἀθανάτων τε θεῶν χαμαὶ ἐρχομένων τ' ἀνθρώπων*»), δεδομένου ότι τα ομηρικά κείμενα αποτελούν τα πρώτα κείμενα της Ελληνικής και βρίσκονται πιο κοντά στη ΝΕ, απ' ότι η Γραμμική Β και τα ξένα κείμενα, και θα είχαμε ένα σαφέστερο χρονικό πλαίσιο. Επιπλέον, δεν επεξηγείται για ποιον λόγο το ΛΝΕ δεν παραπέμπει σε λογοτεχνικά κείμενα της ΑΕ, ΜΕ και ΝΕ, αλλά το κάνει σε ξένα.

Στην σαφώς πιο αναλυτική παρουσίαση των ετυμολογικών σχολίων στο *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* (2020), η αποβολή της κατάληξης *-μι* και ο μεταπλασμός του ρήματος *δίνω* τοποθετείται στον 3^ο αι. μ.Χ., στα όρια ΕΚ και ΜΕ (ΛΝΕ, 2020, σελ. 600). Επιπλέον, δίνεται ο ΙΕ τύπος **dō*, δίπλα στον σανσκριτικό τύπο *dadāmi* αλλά και στο λατινικό *dare*. Εκτός αυτού, ωστόσο, δίνει και παράγωγες λέξεις στα Λατινικά, αλλά και σε άλλες πιο σύγχρονες ΙΕ γλώσσες. Όσον αφορά τη γαλλική λέξη *donner*, δηλώνει διαφορετική προέλευση, από το λατινικό *donnare* και όχι από το *do – dare*. Σύμφωνα με

τους Νικήτα και Τρομάρα (2022, λ. DONO και DO), το *do* δηλώνει το «*προσφέρω δωρεάν, δωρίζω, χαρίζω, δίνω*», ενώ το πολύ πιο περιορισμένο σημασιολογικά *dono* σημαίνει «*ανταμείβω, δωρίζω κάτι σε κάποιον*». Η σημασιολογική διαφορά δηλώνεται με σαφήνεια στο ΛΝΕ, ωστόσο, δεν είναι σαφής ο λόγος που δηλώνεται η συγκεκριμένη διαφοροποίηση, ενώ υπάρχει και στην Αγγλική το ουσιαστικό *donor*. Ακόμα και αν δεχτούμε την προέλευση του ρήματος από το ουσιαστικό *donum* («*δώρο*»), δεν έχει να προσφέρει κάτι περισσότερο στην ενημέρωση για την ετυμολογική πορεία και αλλαγή του ρήματος *δίνω*, δεδομένου ότι υπάρχει η ΙΕ ρίζα **do*. Εκτός αυτού, παρουσιάζει τον τύπο *δώνω*, το οποίο σχηματίστηκε αναλογικά με τα ρήματα σε *-ώνω*, όπως *υψώνω*, λόγω του αορίστου *έδωσα* κατά το *ύψωσα*.

Στη συνέχεια, το ΛΝΕ παρουσιάζει λόγω της μορφολογικής διαφοράς των δύο θεμάτων τύπους τόσο από το θέμα *δω-*, όσο και από το *δο-*. Ξεκινώντας από το *δω-*, παρουσιάζονται παράγωγες λέξεις από αυτό το θέμα. Ωστόσο, η ρυθμιστική τάση του λεξικού φαίνεται από το σχόλιο «(όχι *δοσίλογος*!)» (ΛΝΕΓ, 2020, σελ. 600). Στον ΕΘΕΓ ωστόσο, το «*δωσίλογος*» εμφανίζεται λιγότερες φορές από το «*δοσίλογος*» (118 έναντι 143), που ίσως υποδηλώνει μία αλλαγή εν εξελίξει (ΕΘΕΓ, n.d.), επομένως, το συγκεκριμένο σχόλιο ίσως αποτελεί ευσεβή πόθο γλωσσικού σχεδιασμού. Στη συνέχεια, δίνει αντίστοιχα το θέμα *δο-*, τόσο σε ρίζες, όσο και σε επιθήματα.

Από την άλλη, αναφέρεται ότι το *δίδω* διατηρήθηκε σε αρκετά σύνθετα, ενώ σε άλλα μεταπλάστηκε σε *δίνω*. Ωστόσο, τα *παραδίδω*–*παραδίνω* (ΛΝΕ, 2020, σελ. 1723) και *αναδίνω*–*αναδίδω* (ΛΝΕ, 2020, σελ. 197) εμφανίζονται και στις δύο περιπτώσεις στη ΝΕ, και μάλιστα υπάρχουν και εμφανίζονται μαζί στα αντίστοιχα λήμματα του λεξικού. Στη δε ανάλυση και παρουσίαση παραδειγμάτων του *-δίδω* επιλεκτικά παρουσιάζονται μόνο τα *παραδίνω* και *αναδίνω*. Στα αντίστοιχα λήμματα του ΛΝΕ, το *παραδίδω* παρουσιάζεται ως ισοδύναμό του *παραδίνω* (ΛΝΕ, 2020, σελ. 1555–1556) και στο *αναδίδω* παρουσιάζεται το ισοδύναμό του *αναδίνω* (ΛΝΕ, 2020, σελ. 197). Η ασυνέπεια στην ετυμολόγηση στην συγκεκριμένη ενότητα φαίνεται περισσότερο στο ότι, χωρίς να είναι σαφής ο λόγος, δίνονται και το *προδίνω*–*προδίδω* κάτω από το *-δίδω* (ΛΝΕ, 2020, σελ. 600).

Σχετικά με το *δίκτυο*, το ΛΝΕ ξεκινάει και αυτό από την ΑΕ και το *δίκτυον*. Ωστόσο, πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα και προσπαθεί να ετυμολογήσει το *δίκτυον* ως υποκοριστικό του αμαρτύρητου **δίκτυς*. Τόσο στο LSJ (2007, λ. ΔΙΚΤΥΣ) όσο και στον Montanari (2013), ως μαρτυρημένο *δίκτυς* εμφανίζεται ένα αταύτιστο ζώο της Αφρικής, άρα δεν σχετίζεται με κανέναν τρόπο με το *δίκτυο*. Ούτε, όμως, φαίνεται να προκύπτει από το ρήμα

δικεῖν, καθώς δεν υπάρχει κάποια ένδειξη για ποιον λόγο να λάβει τη συγκεκριμένη κατάληξη το θέμα *δικτ-*. Ακόμα και τα λεξικά των Montanari (2013, λ. ΔΙΚΤΥΟΝ) και LSJ (2007, σελ. λ. ΔΙΚΕΙΝ) εξετάζουν με αμφιβολία την προέλευση της λέξης *δίκτυον* από το ρήμα **δικώ*, χωρίς να δηλώνουν ότι το ουσιαστικό προκύπτει με ασφάλεια από τη λέξη. Πιο συγκεκριμένα το λεξικό του Montanari (2013, σελ. ΔΙΚΤΥΟΝ) βάζει την ένδειξη (;) δίπλα στην ετυμολογία του *δίκτυον* και το LSJ (2007, λ. ΔΙΚΕΙΝ) δηλώνει πώς «*ίσως*» το *δίκτυον* προέρχεται από το *δίκω*.

Στο δε σημασιολογικό τμήμα ως πρώτη σημασία δίνεται η λέξη *δίχτυ* με τον χαρακτηρισμό «*λόγιο*» από δίπλα, σημασία η οποία μάλλον δεν εντάσσεται στη ΝΕ. Επίσης, προστίθεται ότι το *δίκτυ* αποτελεί σημασιολογικό δάνειο από το αγγλικό *net*, ενώ από το ΑΕ *δίκτυον* προέρχεται το ΝΕ *δίχτυ*. Από την άλλη, οι ετυμολογικές πληροφορίες είναι σημαντικά λιγότερες σχετικά με τη λέξη *δίκτυο*, στο οποίο απλώς δηλώνεται η μεσαιωνική και αρχαιοελληνική του προέλευση (ΛΝΕ, 2020, σελ. 608).

3.1.4 Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας

Όσον αφορά το *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, η ετυμολογία παρουσιάζεται συνοπτικά. Η δε ετυμολόγηση γίνεται στον βασικό τύπο της λέξης και όχι στα ενδεχόμενα παράγωγά της, ενώ μπορεί να εμφανιστούν και δύο ετυμολογίες. Παρουσιάζονται, επίσης, ετυμολογικά και οι λέξεις οι οποίες έχουν αλλάξει σημασιολογικά από την αρχαιότητα. Σχετικά με τα μεταφραστικά δάνεια, σημείο τομής είναι το 1950, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των δανείων που εμφανίζονται κατά το δεύτερο μισό του 20ου αι. ετυμολογούνται από την Αγγλική, ενώ εκείνα που εμφανίζονται κατά το πρώτο μισό του 20ου αι. ετυμολογούνται από τη Γαλλική (ΧΛΝΕ, 2022).

Το λήμμα ΔΙΝΩ στο ΧΛΝΕ έχει σημαντικά λιγότερες πληροφορίες από τα δύο προγενέστερα λεξικά. Πιο συγκεκριμένα, αρκείται στο να παρουσιάσει το μεσαιωνικό «*δίνω*» και το μεταγενέστερο «*δίδω*», αλλά δεν παρουσιάζει κάτι άλλο γύρω από την ετυμολογία. Στη συνέχεια, αναφέρονται και το γαλλικό *donner* και το αγγλικό *give* χωρίς κάποια επιπλέον σχετική διευκρίνιση. Ενώ μπορεί να συνδεθεί το *donner* με το *δίδω* βάσει του κοινού ΙΕ προγόνου, το *give* δεν είναι σαφές πώς σχετίζεται με αυτό, από τη στιγμή που δεν γίνεται αναφορά σε κάποιον σημασιολογικό ή μεταφραστικό δανεισμό από την Αγγλική.

Σχετικά με το *δίκτυο* δηλώνεται η αρχαία προέλευση και δίνονται οι αντίστοιχες λέξεις στη Γαλλική και την Αγγλική (ΙΑΝΕ, 2022, λ. ΔΙΚΤΥΟ). Μάλιστα, όσον αφορά τον αγγλικό πρόδρομο δίνεται και το *network* μαζί με το *net*. Το *network* ταιριάζει πολύ περισσότερο στη σημασία της λέξης *δίκτυο* παρά το *net*, που ταιριάζει περισσότερο με το *δίκτυ* (Cambridge Dictionary, n. d.). Ωστόσο, πουθενά δεν σημειώνεται ότι πρόκειται για σημασιολογικό δάνειο. Όσον αφορά το *δίχτυ*, και εδώ αρκείται στην αναγωγή στο μεσαιωνικό *δίχτυ* και στο αντίστοιχο αγγλικό *net*.

3.1.5 Ιστορικό λεξικό της Νέας Ελληνικής

Το ΙΑΝΕ χωρίζει την ιστορία της Ελληνικής σε πέντε περιόδους και τοποθετεί την αρχή της στον 15^ο αι. π.Χ. Τις λέξεις της ελληνιστικής περιόδου τις ονομάζει *μεταγενέστερες*, ενώ ακολουθούν οι μεσαιωνικές. Η νεοελληνική περίοδος από τον 16^ο αι. μέχρι τον 18^ο αι. ονομάζεται *νεότερη*, και η σύγχρονη θεωρείται ότι ξεκινά από τον 19ο αι. (ΙΑΝΕ, 2012, σελ. 40). Το ΙΑΝΕ παρουσιάζει όλες τις παλαιότερες φάσεις των λέξεων (χωρίς, βέβαια, να γίνεται αναφορά στην ΠΠΕ), ενώ στις σύγχρονες λέξεις που παράχθηκαν από παλαιότερα μορφήματα δίνεται η μορφολογική τους ανάλυση.

Σε λέξεις από άλλες γλώσσες δηλώνεται ο πρόδρομος στη συγκεκριμένη γλώσσα, μαζί με τη σημασία σε αυτήν, ενώ στις πολύσημες δίνονται όλες οι σημασίες στην ξένη γλώσσα και δηλώνονται και τα αντιδάνεια (ΙΑΝΕ, 2012, σελ. 41). Στις δε ελληνικές λέξεις που εμφανίζονται από τον Μεσαίωνα και μετά δηλώνεται μόνο η μη ελληνική προέλευση, ενώ, αν μαρτυρείται από τη μεταγενέστερη ή μεσαιωνική περίοδο και μετά, τότε έτυμο είναι ο ελληνικός τύπος. Επίσης, δηλώνεται η αλλαγή της σημασίας σε σχέση με την παλαιότερη (π.χ. *ἄγγελος*), ενώ γίνεται προσπάθεια να ερμηνευτούν οι φωνολογικές και μορφολογικές μεταβολές.

Εκτός αυτού, στο ΙΑΝΕ αναφέρονται και οι λεξικογράφοι προ του 1800 στους οποίους εμφανίζεται μία λέξη, ενώ οι μετά το 1800 δεν αναφέρονται στο ετυμολογικό τμήμα αλλά στο τυπολογικό. Σχετικά με σύνθετα ρήματα προ του 1800 γίνεται μορφολογική ανάλυση των συνθετικών, ενώ σε σύνθετα ουσιαστικά εκ των οποίων το δεύτερο συνθετικό είναι ουσιαστικό προερχόμενο από ρήμα, δίνεται το ουσιαστικό και όχι το ρήμα. Τέλος, τα παρασύνθετα επίθετα ετυμολογούνται από το συνθετικό που προέρχεται

το ρήμα, ει δυνατόν, ενώ στα στερητικά επίθετα η ετυμολόγηση γίνεται αναλογικά από μαρτυρημένους ή μη τύπους (ΙΑΝΕ, 2012, σελ. 43–44).

Όσον αφορά το λήμμα ΔΙΝΩ, το ΙΑΝΕ αφού παρουσιάζει πιο εκτεταμένα από κάθε άλλο λεξικό την ετυμολογία του, δίνει παράλληλα και το διαλεκτολογικό τοπίο μαζί με την όσο το δυνατόν πιο αναλυτική ετυμολογική πορεία και των διαλέκτικων τύπων. Επιπλέον, παρουσιάζει και ποικίλους τύπους σε διάφορες διαλέκτους. Τέλος, δίνει τον παλαιότερο τύπο *δίδω* και δηλώνει ότι υπάρχει σε διάφορες ΝΕ διαλέκτους.

Ωστόσο, σε διαφορετική ενότητα δίνεται το *δίδω*, το οποίο είναι μεταγενέστερο, και εκεί παρουσιάζονται περισσότερες ετυμολογικές πληροφορίες. Πιο συγκεκριμένα, πέρα από την αναφορά στον Διόδωρο τον Σικελιώτη, το λεξικό αναφέρεται στον μεταπλασμό που υπέστη η μη θεματική 2^η συζυγία και στη συνέχεια δηλώνεται ότι το *δίδω* πέρασε από τη λόγια παράδοση στην ΚΝΕ, ενώ παράλληλα σε επίπεδο δημώδους λόγου υπήρχε ή υπάρχει στα ιδιώματα. Επιπλέον, δίνεται η πορεία διαμόρφωσης του *έδωκα* και παρουσιάζεται πώς δημιουργήθηκαν οι σιγματικοί τύποι *έδωσα* και *δώσω* στη ΜΕ στο ΙΑΝΕ, πράγμα που επιβεβαιώνεται και αναλύεται και από τον Horrocks (2010, σελ. 303). Το ΙΑΝΕ δηλώνει ότι η αλλαγή έχει ήδη αρχίσει να συντελείται κατά τον 1^ο αι. μ.Χ. (ΙΑΝΕ, 2012, λ. ΔΙΝΩ). Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στα ετυμολογικά προβλήματα που υφίστανται για τον Πόντο, την Τσακωνιά και την Καππαδοκία.

Αναφορικά με το *δίκτυο*, στο ΙΑΝΕ δηλώνεται η αρχαία προέλευση από το *δίκτυον*. Πέρα από αυτό, όμως, διευκρινίζεται ότι πρόκειται για λόγια λέξη και παράλληλα δηλώνεται ότι έχουμε να κάνουμε και με σημασιολογικό δανεισμό από τη Γαλλική και την Αγγλική. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα λεξικά, το σημασιολογικό δάνειο από την Αγγλική αποδίδεται στο *network*, και όχι στο *net*. Στο λήμμα ΔΙΧΤΥ, μετά από μία εκτεταμένη παρουσίαση των διαλεκτικών του εκφάνσεων, υπάρχει γενικά συμφωνία με τα προηγούμενα λεξικά, και η αναγωγή στο αρχαιοελληνικό *δίκτυον*. Εκτός αυτού, όμως, δίνονται και παραπομπές σε λογοτεχνικά κείμενα. Τέλος, διευκρινίζει ότι ο τύπος *δέχτυ* προέρχεται από παρετυμολογία από το *δέχομαι*.

3.1.6 Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)

Στο Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας, που η δομή του ακολουθεί αυτήν του ΙΛΝΕ, γίνεται η προσπάθεια να δοθεί η πρώτη εμφάνιση των λέξεων και στη συνέχεια ακολουθείται η εξέλιξη της λέξης κατά κύριο λόγο όσο πιο κοντά γίνεται στον προφορικό λόγο, μέσα από τη Δημοτική και τα ΝΕ ιδιώματα. Σχετικά με την ορθογράφηση των λημμάτων ακολουθείται το μονοτονικό σύστημα (το δε ζήτημα της ιστορικής ορθογραφίας στην Ελληνική το χαρακτηρίζει ως «πρόβλημα» (Κριαράς, 1968, σελ. ιη'). Έτσι, διατηρεί την αρχαιότερη ορθογράφηση σε λέξεις που βρίσκονται σε χωρία γραμμένα σε αρχαϊστική γλώσσα, όπως για παράδειγμα το *εγράφη* στον Ερωτόκριτο, κ' *εγράφη μέσα στην καρδιά, κι ουδεποτέ τση ελιώθη* (Ερωτόκριτος, Α 22) (Κριαράς, λ. ΓΡΑΦΩ).

Στο λήμμα ΔΙΔΩ, και μετά από μία εκτενή αναφορά στα δημόδη κείμενα όπου εμφανίζεται, αναφέρεται αρκετά συνοπτικά η αναγωγή στο *δίδωμι* (Κριαράς, λ. ΔΙΔΩ). Στην αντίστοιχη ενότητα, επίσης, γίνονται και αναφορές σε άλλες διαλέκτους και διαφορετικές σημασίες. Ωστόσο, στο λήμμα ΔΙΝΩ υπάρχει και παραπομπή στο ρήμα *δίδω*, ενώ δίνεται και το ρήμα *δώνω*, για το οποίο προσδιορίζεται η προέλευσή του από τον Αόριστο *ἔδωκα* του *δίδωμι*.

Σχετικά με το *δίκτυον*, στο λεξικό δεν εμφανίζεται ως ξεχωριστό λήμμα αλλά ως τύπος του ΔΙΚΤΥ(Ν) (Κριαράς, λ. ΔΙΚΤΥ(Ν)). Αντίθετα, για τους τύπους *δίχτυ*, *δίχτυο* και *διχτυό* υπάρχουν και τα ανάλογα παραπεμπτικά λήμματα (Κριαράς, λλ. ΔΙΧΤΥ, ΔΙΧΤΥΟ, ΔΙΧΤΥΟ). Στο ετυμολογικό τμήμα του ΔΙΚΤΥ(Ν) δηλώνεται η προέλευση από το ΑΕ *δίκτυον*, καθώς και ότι ο τύπος *δίκτυ* πρωτοεμφανίζεται τον 13^ο αι.

3.2 Η διαχρονία της Ελληνικής στα σχολικά λεξικά

Στο *Ερμηνευτικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής* που απευθύνεται σε μαθητές Γυμνασίου δεν υπάρχει ξεχωριστό ετυμολογικό τμήμα αλλά οι ετυμολογικές πληροφορίες δίνονται στην (κάπως αόριστη) κατηγορία «σχόλιο». Εκτός αυτού, δεν αναφέρεται και η λέξη *ετυμολογία* σε κανένα σημείο της εισαγωγής, ενώ η λέξη *ετυμολογία* και το παράγωγό της *ετυμολογικός* εμφανίζονται συνολικά 14 φορές σε όλο το λεξικό, χωρίς να επεξηγείται σε κανένα σημείο τι σημαίνουν. Επιπλέον, δεν χαρακτηρίζεται η χρήση της λέξης

ετυμολογία (και των παραγώγων της) από συστηματικότητα, καθώς δεν εμφανίζεται σε όλα τα λήμματα. Ίσως, η ρυθμιστική τάση του λεξιλογίου φαίνεται στο τέρμα -γιος στο λήμμα ΚΑΙΝΟΥΡΙΟΣ (Γαβριηλίδου, Αγγελοπούλου & Αγγελάκος, χ.χ. σελ. 181), όπου αναφέρει ότι προέρχεται από το ελληνιστικό *καινουργής* < ΑΕ *καινουργῶ* < *καινός* + *ἔργον*.

Στο λήμμα ΔΙΝΩ (Γαβριηλίδου, Αγγελοπούλου & Αγγελάκος, χ.χ. σελ. 108) δίνονται ορισμένες ετυμολογικές πληροφορίες. Αρχικά, δίνεται η ετυμολογική προέλευση από το ρήμα *δίδωμι* της ΑΕ. Ωστόσο, εμφανίζεται μία ασυνέπεια, καθώς στη συνέχεια δίνεται ως εναλλακτικός, ο λόγιος τύπος *δίδω* σε στερεότυπες εκφράσεις, χωρίς να δίνεται κάποιο παράδειγμα στερεότυπης έκφρασης. Ενδεικτικό παράδειγμα θα μπορούσε να είναι σε δημόσια έγγραφα τα οποία ξεκινούν με την έκφραση «ο κάτωθι υπογεγραμμένος δίδω», όπου το «δίδω» εμφανίζεται 13 φορές σε αυτό το συγκεκριμένο (ΕΘΕΓ, n.d.). Φυσικά, δεν είναι και τόσο σίγουρο ότι οι μαθητές Γυμνασίου έχουν επαφή με δημόσια έγγραφα, ούτε και μπορούμε να αναμένουμε από αυτούς να γνωρίζουν εκφράσεις όπως *δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε* (Ματθ. 10, 8) και τη στερεότυπη έκφραση *μάχαιραν ἔδωκες, μάχαιραν θά λάβεις* από το «πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ ἀποθάνονται» (Ματθ. 26, 52). Ούτε ακόμα και για την Κυριακή προσευχή *Πάτερ ἡμῶν, «τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον»*. Το *δὸς ἡμῖν σήμερον*, ναι μεν είναι στερεότυπη έκφραση, αλλά δεν φαίνεται το *δίδω* σε αυτό. Εκτός των εκφράσεων, το *δίδω* δεν φαίνεται σε καμία από τις παραπάνω εκφράσεις, καθώς έχουν υπάρξει γραμματικές/μορφολογικές διαφοροποιήσεις. Λίγο παρακάτω, το λεξικό αναφέρει τα δύο θέματα του *δίδωμι* και δηλώνει λέξεις της ΝΕ που προέρχονται από το κάθε θέμα. Τέλος, δεν εξηγεί πώς προέκυψε το *δίνω* από το *δίδωμι* ούτε και δίνει στερεότυπες εκφράσεις με το *δίνω*, με τις οποίες οι μαθητές θα είναι μάλλον πιο εξοικειωμένοι (Γαβριηλίδου, Αγγελοπούλου & Αγγελάκος, χ.χ. σελ. 108). Επιπλέον, δίνει και ενδεχόμενα σύνθετα όπως *αναδίδω, μεταδίδω, παραδίδω* κ.λπ., με τα οποία μαθητές Γυμνασίου είναι σαφώς πιο εξοικειωμένοι, χωρίς όμως να δηλώνεται ότι υπάρχουν και τα αντίστοιχα παραδείγματα σε ορισμένες από αυτές τις λέξεις, όπως τα *αναδίνω, παραδίνω*, πράγμα που κάνει το ΛΝΕ).

Από την άλλη, στα λήμματα ΔΙΚΤΥΟ και ΔΙΧΤΥ οι ετυμολογικές πληροφορίες είναι πιο περιορισμένες. Στο λήμμα ΔΙΚΤΥΟ δεν δίνονται καθόλου. Στο λήμμα ΔΙΧΤΥ δηλώνεται η αρχαιοελληνική προέλευση από το *δίκτυον* και σε αυτό το λήμμα αναφέρεται ότι το *δίκτυο* έχει αρχαιοελληνική επίσης προέλευση. Η παρούσα πρακτική μπορούσε να δημιουργήσει ενδεχομένως δυσκολίες, καθώς δεν αναφέρεται η διαφορά στη σημασία,

επομένως ο μαθητής πρέπει να ανατρέξει στο λήμμα ΔΙΚΤΥΟ (Γαβριηλίδου, Αγγελοπούλου & Αγγελάκος, χ.χ. σελ. 108). Εδώ αναφέρονται και ενδεχόμενα παράγωγα και από τα δύο ουσιαστικά, τα οποία έχουν κοινή σημασία αλλά δεν υπάρχει καμιά διάκριση σε επίσημο και ανεπίσημο ύφος μεταξύ των δύο.

Στο λεξικό των Καψάλη κ.ά. (χ.χ.) που απευθύνεται σε μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, αναφέρεται στην εισαγωγή ότι δίνεται η βασική ετυμολογία της λέξης, η οποία ορίζεται ως η «*ηλικία και η προέλευση της λέξης*» (Καψάλης κ.ά., χ.χ., σελ. 7). Ωστόσο, ενδεικτικά, στο λήμμα ΚΟΙΤΑΖΩ δεν εξηγείται πώς προέρχεται από τη λέξη *κοίτη* και ποιες σημασιολογικές αλλαγές υπέστη η λέξη στο πέρασμα του χρόνου, ενώ ερμηνεύεται ως «κρεβάτι» στην υποσημείωση (Καψάλης κ.ά., χ.χ., σελ. 108).

Τα *δίνω*, *δίχτυ* και *δίκτυο* δεν εμφανίζονται ως ξεχωριστά λήμματα στο παρόν λεξικό. Το πρώτο αναφέρεται μόνο ως συνώνυμο σε ορισμένα λήμματα και σε διάφορες ερμηνείες λέξεων, ενώ το *δίκτυο* παρουσιάζεται μόνο σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στη γλώσσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, και σε ορισμένες περιπτώσεις ως δεύτερο συνθετικό (π.χ. διαδίκτυο). Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν δίνονται ετυμολογικές πληροφορίες γύρω από αυτό (Καψάλης κ.ά., χ.χ., σελ. 280-283).

Στο *Λεξικό Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας* (Συμεωνίδης, Ξενής & Φλιάτουρας, χ.χ.), που απευθύνεται σε μαθητές Γυμνασίου, δηλώνεται στην Εισαγωγή ότι δίνονται οι αντίστοιχοι τύποι στην ΚΝΕ και η ετυμολογία της λέξης (Συμεωνίδης, Ξενής & Φλιάτουρας, χ.χ., σελ. 7-8). Επεξηγώντας τις γενικές ετυμολογικές αρχές του λεξικού, δηλώνεται ότι ο πήχης είναι ανεβασμένος και δεν μπορεί να είναι σαφής σε όλους του μαθητές αλλά απευθύνεται περισσότερο στον διδάσκοντα με την υποστήριξη της βιβλιογραφίας (Συμεωνίδης, Ξενής & Φλιάτουρας, χ.χ., σελ. 8). Επίσης, εμφανίζονται παράλληλοι τύποι σε άλλες ΙΕ γλώσσες, δηλώνοντας την Ελληνική ως ισότιμο μέλος της ΙΕ οικογένειας γλωσσών, καθώς και τη σχέση που έχει με αυτές. Επιπλέον, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα σχετικά με την παράγωγή και τη σύνθεση, καθώς δηλώνεται στις ετυμολογούμενες λέξεις, ενώ δίνονται τόσο οι ΙΕ γλώσσες όσο και οι περιπτώσεις αβέβαιης/άγνωστης ετυμολογίας. Τέλος, διευκρινίζει ότι δηλώνονται οι αμαρτύρητοι τύποι.

Στο λήμμα ΔΙΔΩΜΙ δίνεται αρχικά η σημασία «*δίνω*» στη ΝΕ, ίδια με την ΑΕ. Επίσης, δίνονται τα μορφήματα του δυνατού και του αδύνατου θέματος και αρχαιοελληνικές λέξεις στις οποίες εμφανίζονται τα μορφήματα αυτά. Ωστόσο,

παρουσιάζονται ως εξής «*δω-, *δο-, δί-δω-μι, δό-σις», και οι συντάκτες του λεξικού αρκούνται στον συλλαβισμό και την εμφάνιση του μορφήματος σε κάποια από αυτές τις συλλαβές. Ενδεχόμενα προβλήματα θα μπορούσαν να προκύψουν στο α' πρόσωπο Υποτακτικής Αορίστου β', όπου ο τύπος δῶ δεν έχει σαφή διάκριση κλιτικού μορφήματος υποτακτικής (-ω) (Οικονόμου, 2008, σελ. 185) και ρίζας.

Από την άλλη, το ουσιαστικό *δίκτυον* (και φυσικά το *δίχτυ*) δεν εμφανίζονται στο λεξικό. Αντ' αυτού, θα ασχοληθούμε αρχικά με το λήμμα *ἄγγελος* (Συμεωνίδης, Ξενής & Φλιάτουρας, χ.χ., λ. ἌΓΓΕΛΟΣ), το οποίο στην ΑΕ δήλωνε τον αγγελιοφόρο ή τον απεσταλμένο. Στη ΝΕ δηλώνει φυσικά μόνο τους αγγελιοφόρους του Θεού, αν και έχουν επιβιώσει λέξεις παράγωγες στη ΝΕ χωρίς τα θρησκευτικά συμφραζόμενα, όπως για παράδειγμα η λέξη *αγγελία*, η οποία σημαίνει «γνωστοποίηση ενός γεγονότος» (ΛΚΝ, λ. ΑΓΓΕΛΙΑ). Στην προκειμένη περίπτωση, το λήμμα ἌΓΓΕΛΟΣ παρουσιάζεται αβέβαιο ετυμολογικά, με τη σημείωση ότι μάλλον πρόκειται για δάνειο από την Ανατολή. Στο δε ρήμα *ἀγγέλλω* δηλώνεται η αλλαγή από το αμάρτυρο **ἀγγέλῳ* και η αποβολή του j (βλ. και Οικονόμου, 2008, σελ. 28).

4. Μεθοδολογία

4.1 Σκοπός και στόχοι

Μετά την αναλυτική παρουσίαση των λεξικών και τις ενδεχόμενες αδυναμίες τους, οφείλουμε να περάσουμε σε διδακτικές προτάσεις για την συμπλήρωση των κενών αυτών. Η διδασκαλία θα έχει ως σκοπό τόσο τη μεγαλύτερη εξοικείωση σχετικά με την διαχρονία της Ελληνικής και το πώς εμφανίζεται στα νεοελληνικά λεξικά, όσο και με την εστίαση σε συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τα λεξικά, προσπαθώντας να διαχωρίσουμε τις απαραίτητες για τη ΝΕ. Πρόκειται για μία συλλογική πρόταση, καθώς θα εμπλέκεται η αρχαία ελληνική γραμματεία, η νεοελληνική λογοτεχνία και η νεοελληνική γλώσσα στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας. Συνεπώς, στην παρούσα διδακτική πρόταση είναι αναπόφευκτη η χρήση και λεξικών άλλων περιόδων. Με αφορμή κείμενα από διάφορες περιόδους της ελληνικής γλώσσας, οι μαθητές θα εστιάσουν στις διάφορες λέξεις που εμφανίζονται σε αυτά και στη συνέχεια θα προσπαθήσουν να εντοπίσουν την ερμηνεία τους στα λεξικά της αντίστοιχης περιόδου. Ενδεικτικά, θα αναφερθούν στις δραστηριότητες οι λέξεις που αναλύθηκαν παραπάνω, δηλαδή δίνω, δίχτυ και δίκτυο. Ωστόσο, οι μαθητές έχουν πλήρη ελευθερία στο να διαλέξουν όποια λέξη επιθυμούν. Επιπλέον, για τα ομηρικά

κείμενα θα δοθούν λεξικά που αναφέρονται στην Αρχαία Ελλάδα, όπως για παράδειγμα Montanari (2013), LSJ (2007), ή στην προκειμένη περίπτωση και το Ομηρικό Λεξικό του Πανταζίδη (χ.χ.). Για τον *Διγενή Ακρίτη* και τον *Ερωτόκριτο* το λεξικό ΛΜΝΕ. Για τη ΝΕ, οι μαθητές έχουν πλήρη ελευθερία στο να διαλέξουν οποιοδήποτε από τα μείζονα νεοελληνικά λεξικά. Επίσης, όλοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα σχολικά λεξικά, προκειμένου να εντοπίσουν κενά στα σχολικά λεξικά.

Οφείλουμε να αναφέρουμε ωστόσο και κάποια ζητήματα, όσον αφορά την επιλογή των παραπάνω κείμενων. Η κύρια επιλογή είναι ότι επιλέχθηκαν κείμενα που σχετίζονται με την προφορική παράδοση με τον έναν ή τον άλλο τρόπο και επειδή θέλουμε να οδηγήσουμε στην καλύτερη κατανόηση του προφορικού λόγου της κάθε περιόδου. Συνεπώς, γνωρίζουμε εκ του ασφαλούς ότι τα ομηρικά κείμενα βασίζονται σε διάφορες προγενέστερες προφορικές παραδόσεις (Foley, 2009, σελ. 181). Ο Διγενής Ακρίτας ακολουθεί παρόμοια πορεία, καθώς, έπειτα από μία σειρά δημοτικών τραγουδιών, ένας συγγραφέας συνέθεσε το κείμενο (Αλεξίου, 1995α, σελ. 19–20). Σχετικά με τον *Ερωτόκριτο*, αν και η γλώσσα του είναι δουλεμένη από έναν συγγραφέα, βασίζεται στην προφορική και λαϊκή παράδοση (Αλεξίου, 1995b, σελ. κη'–κθ').

Ο λόγος που θα δοθούν τα διάφορα αποσπάσματα από τα παραπάνω κείμενα δεν είναι άλλος από την κατανόηση των διαφόρων μορφολογικών και σημασιολογικών χαρακτηριστικών των λέξεων στο πέρασμα του χρόνου μέσα σε συγκεκριμένο. Απώτερος σκοπός δεν είναι η καθαυτό μελέτη των κειμένων φυσικά αλλά η καλύτερη κατανόηση των λέξεων για τη μελέτη των λημμάτων στα μείζονα και σχολικά νεοελληνικά λεξικά. Έτσι, σε δεύτερη φάση, οι μαθητές θα προσπαθήσουν να συγκρίνουν τις ετυμολογικές πληροφορίες των σχολικών λεξικών με αυτές των μειζόνων λεξικών. Στη συνέχεια, θα γίνει προσπάθεια να ανασυντάξουν τις διάφορες ετυμολογικές πληροφορίες, δημιουργώντας τα δικά τους λήμματα, και χωρίζοντας το ουσιώδες από το επουσιώδες στα διάφορα λεξικά. Συνεπώς, απώτερος σκοπός είναι η μεγαλύτερη εξοικείωση με τις ετυμολογικές πληροφορίες των λεξικών, η κριτική στάση απέναντι στις πληροφορίες που αυτά δίνουν, έχοντας στο μυαλό τους το *οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ*, και τέλος, η αντικειμενική στάση απέναντι στην εξέλιξη της Ελληνικής απενοχοποιημένη από ιδεολογικές προκαταλήψεις.

4.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

- α) Μπορεί η μελέτη των πρωτότυπων κειμένων και η αναζήτηση συγκεκριμένων λέξεων σε λεξικά των παλαιότερων περιόδων να συνεισφέρει στην καλύτερη κατανόηση των ετυμολογικών πληροφοριών των λεξικών;
  - β) Μπορούν οι μαθητές να ξεχωρίσουν τις πιο σημαντικές πληροφορίες και τα πιθανά κενά στα διάφορα λεξικά;
  - γ) Συνεισφέρει στην αλλαγή της στάσης απέναντι στη γλωσσική αλλαγή η μελέτη των ετυμολογικών πληροφοριών στα διάφορα νεοελληνικά λεξικά; Μπορούν οι μαθητές να ξεχωρίσουν ρυθμιστικές και περιγραφικές τάσεις στα διάφορα νεοελληνικά λεξικά;
  - δ) Είναι σε θέση οι μαθητές να γνωρίζουν τις διάφορες περιόδους της Ελληνικής και να μπορούν να εντάξουν τις διάφορες πληροφορίες σε λήμματα δικής τους δημιουργίας;
  - ε) Μπορούν να παρουσιάσουν τα διάφορα μορφήματα που εμφανίζονται στις διάφορες φάσεις της ελληνικής, αλλά και να εντοπίσουν τις σημασιολογικές μεταβολές, όπως επέκταση και περιορισμό, που υφίστανται οι λέξεις στο πέρασμα του χρόνου;
- Οι δραστηριότητες στο επόμενο κεφάλαιο αποσκοπούν στο να δώσουν απαντήσεις στα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα.

5. Διδακτικές προτάσεις

Αν και προσφέρονται λεξικά στην Α/Βάθμια και στη Β/Βάθμια από το Υπουργείο στους μαθητές, η χρήση των λεξικών είναι σε δεύτερη μοίρα, πολλώ δε μάλλον, η παράθεση των πληροφοριών των λεξικών και σε ενότητες, όπως η ετυμολογία. Από τη μία, στους ειδικούς σκοπούς του ΔΕΠΠΣ για την Ελληνική Γλώσσα στο Γυμνάσιο, αναφέρεται η χρήση των λεξικών, δηλώνοντας (ΥΠ. ΕΠ. Θ., χ.χ.β σελ. 49) «*Να διευρύνουν [οι μαθητές] το λεξιλόγιό τους με τη συστηματικότερη χρήση των λεξικών*». Εντός του προγράμματος, στην 9^η και στην 10^η ενότητα στην Α Γυμνασίου, προτείνεται η χρήση των λεξικών για καλύτερη κατανόηση λεξιλογίου με τη χρήση ερμηνευτικών λεξικών και για την κατανόηση των συμβόλων και συντομογραφιών που εμφανίζονται σε αυτά, αντίστοιχα (ΥΠ. ΕΠ. Θ. χ.χ.β σελ. 53-54). Στη Β' Γυμνασίου, στην 9^η ενότητα, προτείνεται η χρήση των λεξικών και η εξοικείωση με διαφόρων ειδών λεξικά, όπως για παράδειγμα ερμηνευτικά, ετυμολογικά κ.α. (ΥΠ. ΕΠ. Θ. χ.χ.β, σελ. 57). Η ετυμολογία εξετάζεται στην 6^η ενότητα στη Β' Γυμνασίου. Παρόλα αυτά, μιλάει για ετυμολογικές οικογένειες και όχι ετυμολογική προέλευση. Μάλλον, θα έπρεπε να ονομάζονται μορφολογικές οικογένειες. Στην 9^η ενότητα τα ετυμολογικά εντάσσονται μέσα σε παραδείγματα διαφόρων ειδών λεξικών. Ωστόσο, συνδιδασκαλία ετυμολογίας και πληροφοριών δεν υπάρχει, και η επαφή με τις ετυμολογικές πληροφορίες και τα ετυμολογικά λεξικά είναι επιδερμική. Αν υπάρχουν αμφιβολίες για το αν θα έπρεπε να είναι πιο ουσιαστική και βαθιά, ας αναλογιστεί ο αναγνώστης από πότε ξεκινάει να εμφανίζεται η ερώτηση από τον εκπαιδευτικό στον μαθητή «Από ποια λέξη προέρχεται η Νεοελληνική λέξη;».

Στις οδηγίες διδασκαλίας προτείνεται η αναφορά της σημασίας της χρήσης των βιβλίων αναφοράς (Γραμματικής και Λεξικού) και προτείνεται να αφιερωθεί χρόνος στη διδασκαλία της χρήσης τους. Παράλληλα, προτείνει και το ΛΚΝ ως εναλλακτικό εργαλείο (ΥΠ. ΕΠ. Θ. χ.χ.β, σελ. 5). Η Β' Γυμνασίου φαίνεται να είναι η κατεξοχήν τάξη στην οποία διδάσκεται η χρήση του λεξικού, αλλά όχι από πλευράς ετυμολογίας, παρά μόνο μορφολογίας και σημασίας (χ.χ. σελ. 15).

Από την άλλη, το Υπουργείο αναφέρει μόλις μία φορά στο ΔΕΠΠΣ των Αρχαίων τη χρήση των λεξικών (ΥΠ. ΕΠ. Θ. χ.χ.α, σελ. 85), όσον αφορά ένα μάθημα σε σχέση με αθλητικούς όρους στην Αρχαία Ελλάδα. Από εκεί και πέρα, μάλλον εναπόκειται είτε στους μαθητές, είτε στους εκπαιδευτικούς η ορθή χρήση τους. Από την άλλη, στους ειδικούς

σκοπούς σχετικά με το πρωτότυπο κείμενο των Αρχαίων, δηλώνεται ότι στόχοι είναι (ΥΠ. ΕΠ. Θ. χ.χ.α, σελ. 81):

- «να εξοικειωθούν βαθμιαία με τον αρχαίο ελληνικό λόγο συνολικά, τόσο στο επίπεδο του συστήματος της γλώσσας, όσο και στο λεξιλογικό-σημασιολογικό και στο επίπεδο της γλωσσικής κατανόησης κειμένου»,
- «να γνωρίσουν στοιχειώδη και βασικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, χωρίς επέκταση σε λεπτομέρειες, ώστε να εξοικειωθούν με τις ιδιοτυπίες της και να μπορούν να διακρίνουν τις αντιστοιχίες με τη νέα ελληνική»,
- «να συνειδητοποιήσουν ότι η νέα ελληνική έχει τις ρίζες της στην αρχαία και αποτελεί εξέλιξη και συνέχειά της».

Δεν υπάρχει τίποτα εσφαλμένο με τους στόχους. Το πρόβλημα είναι ότι αυτοί θα πρέπει να πραγματοποιηθούν χωρίς να έχει θεσπιστεί ένα σύνολο διδακτικών ωρών γύρω από τη χρήση των λεξικών και τις πληροφορίες που αυτά περιλαμβάνουν, παρά μόνο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στη Β' Γυμνασίου.

Γι' αυτό τον λόγο κρίνεται σκόπιμο να δούμε τι καινούριες πληροφορίες μπορούν να αποκομίσουν οι μαθητές μέσα από τη χρήση των λεξικών όχι μόνο της ΝΕ, αλλά και της ΜΕ και της ΑΕ και πώς θα ανασυνθέσουν τις πληροφορίες, προκειμένου να κατανοήσουν περισσότερα γύρω από την Ελληνική. Η χρήση των λεξικών δεν θα γίνει μόνο για να ανακαλύψουν οι μαθητές τη σημασία αλλά και για να αντιληφθούν την πορεία των λέξεων μέσα στον χρόνο και πώς οι σημασίες μπορεί να έχουν αλλάξει. Επιπλέον, οι μαθητές θα αναπτύξουν την ικανότητα να ερμηνεύουν και να παρατηρούν τις πληροφορίες των λεξικών και να παρατηρούν τα λεξικά πέραν του ερμηνευτικού τους μέρους. Πέρα από τη χρήση των λεξικών, θέλουμε να δούμε αν η ετυμολογική πορεία των λέξεων με τη συνδυαστική χρήση ενός λεξικού, βοηθάει στην καλύτερη κατανόηση ενός ελληνικού κειμένου διαφορετικής περιόδου. Τέλος, θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε αν μπορούν οι μαθητές να αντιληφθούν τι σημαίνει έκταση και περιορισμός για μία λέξη, προκειμένου να μπορέσουν να αντιληφθούν τις σημασιολογικές αλλαγές μέσα στον χρόνο. Η διδακτική πρόταση αφορά μαθητές Α' Λυκείου, επειδή έχουν επαφή με λεξικά από το Γυμνάσιο, έχουν καλύτερη επαφή με κείμενα παλαιότερων περιόδων της Ελληνικής αλλά και επειδή έχουν καλύτερη επίγνωση του τι είναι και τι εξετάζει η ετυμολογία.

5.1. Μελέτη κειμένων, ανάλυση γραμματολογικών στοιχείων, εύρεση σημασιών και εξέλιξη των λέξεων στον χρόνο

Αρχικά, 2 διδακτικές ώρες θα αφιερωθούν εξολοκλήρου στα λεξικά και στη χρήση τους από τους μαθητές. Την πρώτη ώρα θα δοθούν τέσσερα αποσπάσματα από τρία κείμενα (*Οδύσσεια*, *Διγενής Ακρίτης* και *Ερωτόκριτος*) σε τρεις διαφορετικές φάσεις της εξέλιξης της Ελληνικής. Ενδεικτικά, προτείνονται αποσπάσματα που εμπεριέχουν τις λέξεις *δίνω* και *δίχτυ/δίκτυο* και θα εστιάσουμε σε αυτές, λόγω της ανάλυσης που προηγήθηκε. Ωστόσο, αντίστοιχη ανάλυση θα μπορούσε να γίνει, ενδεικτικά αναφέροντας, για τις λέξεις *μέλαιναν*, *θυμόν*, *φροντίδας*, *εθώρει*, κ.ο.κ. Μόλις δοθούν τα κείμενα, θα γίνει δυνατή ανάγνωση του κάθε κειμένου από τους μαθητές και μετά θα ακολουθήσουν οι ερωτήσεις για κάθε κείμενο, οι οποίες θα απαντηθούν σε 7' περίπου:

- Σε ποια περίοδο θεωρείτε ότι υπάγεται το κάθε κείμενο; Γιατί επιλέξατε να το εντάξετε στην συγκεκριμένη περίοδο;
- Βλέπετε λέξεις που μοιάζουν με αυτές των Νέων Ελληνικών;
- Βλέπετε λέξεις που δεν γνωρίζετε τι σημαίνουν ή βλέπετε κάποια ρίζα που σας θυμίζει κάποια νεοελληνική λέξη;
- Σε ποιο λεξικό θα πηγαίνατε για να διαπιστώσετε τη σημασία των λέξεων;

Αφού απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα, σε 15' θα ακολουθήσει παράδοση με την μορφή ερωταποκρίσεων για τα διάφορα κείμενα και τις συνθήκες παραγωγής τους, εστιάζοντας στην προφορική παράδοση με στοιχεία από την *Οδύσσεια* (π.χ. λογότυποι, τυπικές σκηνές και μέτρο) και την γλωσσική επαφή και τον δανεισμό που υφίσταται από τα λατινικά και τα αραβικά ο Διγενής (με στρατιωτικούς βαθμούς κυρίως, όπως *καβαλάρης* και *αμιράς*, μέτρο). Ακόμα και το όνομα «ακρίτης» αποτελεί μεταφραστικό δάνειο του λατινικού *limitaneus* το οποίο αρχικά είχε μεταφερθεί σχεδόν αυτούσιο, *λιμιτάνεος* (Αλεξίου, 1994a, σελ. 24 – 25). Τέλος, ο Ερωτόκριτος, αν και δημιουργήθηκε μέσα από μία τεχνητή γλώσσα, έχει αρκετά στοιχεία του δημοτικού τραγουδιού και γι' αυτό τον λόγο επηρέασε και το δημοτικό τραγούδι της Κρήτης, όπως και τις «μαντινάδες» (Αλεξίου, 1994b, λστ'), καθαρά προφορικό στοιχείο της κρητικής παράδοσης. Συνεπώς, θα προσπαθήσουμε να καθοδηγήσουμε τους μαθητές σε στοιχεία προφορικής παράδοσης, όπως ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, οι αποκοπές που προσπαθούν να προσαρμόσουν τον στίχο στο μέτρο και λεξιλογικές επιλογές όπως «*Η κονταρά του Ρώκριτου πλιά* δυνατά *πληγώνει*» και «*στου Πόθου τα στρατέματα πολλά βασανισμένος*».

Για την πρώτη δραστηριότητα, η οποία θα διαρκέσει περίπου 20', οι μαθητές θα χωριστούν σε 4 ομάδες, κατά προτίμηση ανομοιογενείς ως προς την απόδοση των μαθητών στο σχολείο. Επιλέχθηκε η ομαδοσυνεργατική γιατί μέσα από τη συνεργασία ενδυναμώνεται το ενδιαφέρον των μαθητών για το εκάστοτε διδακτικό αντικείμενο και εξωθεί τους μαθητές σε υποθέσεις και επαληθεύσεις (Ματσαγγούρας, 2011, σελ. 525). Σε κάθε ομάδα θα δοθεί ένα από τα ακόλουθα αποσπάσματα.

χ 378–389

ὥς **φάτο**, τὼ δ' ἔζω βήτην μεγάροιο κίοντε,
ἐζέσθην δ' ἄρα τῷ γε Διὸς μεγάλου ποτὶ **βωμόν**,
πάντοσε παπταίνοντε, φόνον ποτιδεγμένω αἰεῖ.
πάπτηνεν δ' Ὀδυσσεὺς καθ' ἐὼν **δόμον**, εἴ τις ἔτ' ἀνδρῶν
ζωὸς ὑποκλοπέοιτο, ἀλύσκων κῆρα μέλαιναν.
τοὺς δὲ **ἶδεν** μάλα πάντας ἐν αἵματι καὶ κονίησι
πεπτεῶτας πολλούς, ὥστ' ἰχθύας, οὓς θ' ἀλιῆες
κοῖλον ἐς αἰγιαλὸν πολιῆς ἔκτοσθε θαλάσσης
δικτύῳ ἐξέρυσαν πολυωπῶ: οἱ δέ τε πάντες
κύμαθ' ἀλὸς ποθέοντες ἐπὶ ψαμάθοισι κέχυνται:
τῶν μὲν τ' Ἥλιος φαέθων ἐξείλετο θυμόν:
ὥς τότε ἄρα μνηστήρες ἐπ' ἀλλήλοισι κέχυντο.

Τον άκουσαν κι υπάκουσαν, αμέσως βγήκαν έξω από την αίθουσα,
πήγαν και κάθισαν πλάι στον βωμό του Δία,
μεγαλοδύναμο προστάτη, ενώ το μάτι τους αλαφιασμένο
ολόγυρα κοιτούσε, γιατί κρατούσε ακόμα ο φόβος του θανάτου.
Στο μεταξύ κι ο Οδυσσεάς στύλωνε παντού το βλέμμα του, μήπως και δει
κάποιον που ζέμεινε σώος ακόμη και κρυμμένος, μήπως γλιτώσει από τον θάνατο.
Τότε, τους είδε όλους, πολλούς στο αίμα και στην σκόνη
βουτηγμένους, κάτω πεσμένους. Ωσάν τα ψάρια που οι ψαράδες
τα τραβούν στο κοίλο περιγιάλι με το πολύτροπό τους δίχτυ,
έζω απ' την αφρισμένη θάλασσα, κι αυτά στην αμμουδιά χυμένα,
από τον πόθο σπαρταρούν για το θαλασσινό κύμα,
Όσπου λαμπρός ήλιος πια τα θανατώνει. Όμοιοι με ψάρια και οι μνηστήρες,

χύμα κι αυτοί ένας πάνω στον άλλο σωριασμένοι.

(μτφ. Μαρωνίτης, 2021, σελ. 320–321)

Διγενής Ακρίτης, Γ, 702–712:

Ὁ ἔρως τίκτει τὸ φιλὶν καὶ τὸ φιλὶν τὸν **πόθον**,
ὁ πόθος δίδει μέριμνας, ἔννοιάς τε καὶ φροντίδας,
κατατολμᾷ καὶ κίνδυνον καὶ χωρισμὸν γονέων
θάλασσαν ἀντιμάχεται, τὸ **πῶρ** οὐ διαλογίζει
καὶ τίποτε οὐ **λογίζεται** ὁ ποθῶν διὰ τὴν ἀγάπην·
ἐγκρεμνὸς οὐ λογίζεται, τοὺς ποταμοὺς οὐδόλως,
τὰς ἀγρυπνίας ἀνάπαυσιν καὶ τὰς κλεισούρας κάμπους.
Καὶ ὅσοι βασανίζεσθε δι' ἀγάπην **κορασίου**,
ἀκούσατε διὰ γραφῆς τῶν <θαυμαστῶν> Ἑλλήνων
πόσα καὶ αὐτοὶ ὑπομείνασιν βάσανα διὰ τὸν πόθον.

Ερωτόκριτος, Β, 1395-1414:

Α): Πιάνουν κοντάρια πλιά βαρά, ο-για να δευτερώσουν.
Σ' τόπον που να'ναι βλαβερός πάσκουν κ' οι δυό να δώσουν.
Ο ήλιος **δίδει** στ' άρματα, και φέγγουσι και λάμπου',
σμίγουν, συναπαντήχνουσι στη μιά μεράν του κάμπου.
Ήδωκε του Ρωτόκριτου μιάν κονταρά στα μάτια,
και το κοντάρι **εσκόρπισεν** εις εκατό κομμάτια.
Η κονταρά τονε βαρά και δυνατή περίσσα,
λιγάκι τον εξάλισε μα δεν τον εγνωρίσα.
Η κονταρά του Ρώκριτου πλιά δυνατά πληγώνει,
που 'δωκε του Φιλάρετου εκεί που του ζαμώνει.
Στο κούτελο σημάδεψε κι **ηύρεν** το και στη μέση,
κι εσάλεψεν κι εκούνησε δυο-τρεις φορές να πέσει.
Ζερβά-δεξά εζυγάριζεν κι ήγερνεν το κορμί του,
και στην καπούλαν του φαριού 'γγίζει την κεφαλή του.
Να παίξει δεν ημπορείεν πλιό, γιατί ήτονε γραμμένο
όποιος κι α' γείρει απ' τ' άλογο, να τον κρατούν χαημένο.

Η Αρετούσα επέτουντον κι ήτον χαρά γεμάτη,
και τη Φροσύνην ήσφιγγεν εκεί όπου την εκράτει.
Η οποιά 'στεκε με **λογισμόν**, επόνειε, γιατί εθώρει,
πως με τα ζάλα πορπατεί στον εγκρεμνόν η κόρη.

B): Ερωτόκριτος, Β, 215-228:

ΑΦΕΝΤΗΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Με σπούδαν και με βιάν πολλήν **επρόβαλε** ως λιοντάρι
ο Αφέντης τση Μακεδονιάς, τ' όμορφο παλικάρι.
Ήτονε εικοσιενούς χρονού, όμορφος κοπελιάρης,
πολλά μεγάλης δύναμης, πολλά μεγάλης χάρης.
Τραγουδιστής, **ξεφαντωτής**, και νυκτογυρισμένος,
στου Πόθου τα στρατέματα πολλά βασανισμένος.
Και τ' όνομά του το γλυκύ το λέγαν Νικοστράτη,
η φορεσά του ήτο χρουσή, όλο καρδιές γεμάτη.
Είχε κι αυτός στην κεφαλήν τσ' Αγάπης το σημάδι,
πολλώ' λογίων πουλιά νεκρά εκείτονταν **ομάδι**,
κ' ένα Γεράκι ζωντανό στο **δίκτυ** μπερδεμένο,
με γράμματα που λέγασι πως είναι σκλαβωμένο·
"Πολλά πουλιά εκυνήγησα, και λέσι με Πετρίτη,
μα εδά **εκομπώθηκα** κ' εγώ, κ' επιάστηκα στο δίκτυ."

Έχει ήδη αναφερθεί η δυσκολία του ομηρικού κειμένου για τους μαθητές. Η δυσκολία έγκειται σε συγκεκριμένα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, όπως μορφολογία, σύνταξη, και σημασιολογία. Όσον αφορά την μορφολογία, ενδεικτικά αναφέροντας, ο δυϊκός αριθμός στο κίόντε θα δυσκολέψει τους μαθητές, διότι δεν είναι εξοικειωμένοι με αυτόν. Η δυσκολία δεν θα λυθεί ούτε από την μετάφραση, καθώς δεν αναφέρονται ως *δύο κίονες*. Επίσης, ως προς τη σύνταξη, και κυρίως για μετρικούς λόγους, υπάρχει διαχωρισμός όρων της πρότασης με την παρεμβολή του ρήματος, όπως στο *δικτύω έξέρυσαν πολυωπῶ ή το πολιῆς έκτοσθε θαλάσσης*, όπου το ρήμα παρεμβάλλεται ανάμεσα στον επιθετικό προσδιορισμό και τον προσδιοριζόμενο όρο και ο εμπρόθετος προηγείται μόνο του ουσιαστικού που ακολουθεί, αλλά όχι του επιθέτου, το οποίο προσδιορίζει το ουσιαστικό (Russo, Fernandez–Galliano & Heubeck, 2009, σελ. 478). Σημασιολογικά, η δυσκολία θα ήταν σαφώς

μικρότερη όσον αφορά το *δικτύω*, λόγω των συμφραζομένων, επομένως δεν θα υπήρχε τόσο μεγάλη δυσκολία στην κατανόηση του *δίκτυον* ως «δίχτυ». Για να λυθούν τα ανωτέρω προβλήματα, θα δοθεί στους μαθητές και ένα εκτεταμένο λεξιλόγιο, με όσο το δυνατόν πιο αναλυτική επεξήγηση των λέξεων. Σαφώς λιγότερες θα είναι οι δυσκολίες στα επόμενα αποσπάσματα, όπου θα έγκειται στις αυξήσεις των ρημάτων και τις μορφολογικές διαφορές με τη ΝΕ (*ήγερνεν, ύπομείνασιν*), τις αποκοπές και τις αποβολές (*γγίζει, τσ'*) και λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται τόσο σήμερα (*φαριού, κοπελιάρης*). Ωστόσο, για να διευκολυνθεί η κατανόηση του *Διγενή Ακρίτη* και του *Ερωτόκριτου*, θα δοθεί και εκεί αναλυτικό λεξιλόγιο, χωρίς όμως τις λέξεις προς αναζήτηση.

Κάθε ομάδα θα αναλάβει ένα συγκεκριμένο απόσπασμα και οι μαθητές θα προσπαθήσουν με τη χρήση λεξικών να συντάξουν ένα ερμηνευτικό λεξιλόγιο για τις λέξεις που είναι σε **Bold** εντός των κειμένων και να τις γράψουν τέσσερις φορές σε τέσσερα διαφορετικά φύλλα. Οι μαθητές με το απόσπασμα του Ομήρου θα χρησιμοποιήσουν το *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας* του Montanari (2013). Ενώ υπάρχουν το LSJ (2007), και εν προκειμένω το Ομηρικό Λεξικό του Πανταζίδη (χ.χ.), δεν συνίστανται γι' αυτήν την περίπτωση, καθώς χρησιμοποιούν μία αρκετά δύσκολη γλώσσα κατά την ερμηνεία των λημμάτων, η οποία ενδεχομένως να δυσκολέψει τους μαθητές περαιτέρω. Για τα υπόλοιπα αποσπάσματα θα χρησιμοποιηθεί το *Λεξικό της Μεσαιωνικής Δημόδους Γραμματείας* (Κριαράς, 1968). Καθ' όλη τη διάρκεια της συγκέντρωσης των πληροφοριών, ο εκπαιδευτικός θα έχει επικουρικό ρόλο. Στη συνέχεια, θα ζητήσουμε από τους μαθητές να αναζητήσουν σε ένα εκ των μειζόνων λεξικών της ΝΕ (ΛΚΝ, ΛΝΕ, ΙΛΝΕ, ΧΛΝΕ) αν υπάρχει η αντίστοιχη λέξη, ή κάποια παράγωγη από το μόρφημα – ρίζα της παλαιότερης. Έτσι, θα τους ζητήσουμε να κρατήσουν τις ερμηνείες στη ΝΕ και να τις παρουσιάσουν σε προτάσεις.

Σε σχέση με τη δραστηριότητα καθαυτή, μία δυσκολία σαφώς θα έχει να κάνει με την εξοικείωση των μαθητών με τα διάφορα λεξικά. Πρόκειται για λεξικά μεγάλα σε όγκο, με πληθώρα λημμάτων, τα οποία μπορεί να αποπροσανατολίσουν τους μαθητές ως προς τη δομή. Επίσης, θα δυσκολευτούν ίσως από τη γλώσσα που χρησιμοποιούν ορισμένα λεξικά, όπως του Κριαρά, που ενίοτε χρησιμοποιεί ελαφρώς καθαρεύουσα γλώσσα για την ερμηνεία των λημμάτων, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει σε δυσκολία ερμηνείας των λέξεων. Στόχος της παρούσας δραστηριότητας είναι να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο πρώτο ερμηνευτικό ερώτημα, σχετικά με το αν γίνεται τα λεξικά να συνεισφέρουν την

καλύτερη κατανόηση των κειμένων, σε συνδυασμό με τις γραμματολογικές πληροφορίες και τις συνθήκες σύνταξης των κειμένων.

5.2. Σύνταξη προσωπικού–ετυμολογικού λεξιλογίου

Αφού συγκεντρώσουν τις πληροφορίες για τις λέξεις σε αρχαία και μεσαιωνικά ελληνικά, τη δεύτερη ώρα θα τους ζητήσουμε να ανταλλάξουν τα λήμματα με τις άλλες ομάδες, προκειμένου να αποκτήσουν τις πληροφορίες για τα λήμματα των περιόδων που δεν εξέτασαν. Έτσι, η ομάδα που εξέταζε το απόσπασμα της Οδύσσειας, θα πρέπει να προμηθευτεί τις πληροφορίες για τη Μεσαιωνική περίοδο, και αντίστοιχα, οι ομάδες με τον Ερωτόκριτο και τον Διγενή θα πρέπει να αποκτήσουν για την ΑΕ. Στην συνέχεια, σε περίπου 7', θα τους ζητήσουμε να ψάξουν τις αντίστοιχες λέξεις στην ΝΕ και στα μείζονα λεξικά, όπως παρουσιάστηκαν στα ανωτέρω κεφάλαια.

Αφού μελετήσουν τις διάφορες σημασίες στην ΝΕ, θα τους ζητήσουμε αφενός να μας πούνε αν φαίνεται να έχουν υποστεί οι διάφορες λέξεις σημασιολογική μεταβολή στο πώς κατέληξαν στην ΝΕ, και πιο συγκεκριμένα αν υπάρχει επέκταση ή περιορισμός. Οι ορισμοί θα έχουν ήδη δοθεί στους μαθητές με φωτοτυπίες. Αφετέρου, μετά τις προφορικές απαντήσεις των μαθητών, θα σταθούμε καθαρά στο ετυμολογικό κομμάτι των λεξικών και θα τους ρωτήσουμε ποια στοιχεία θεωρούν σημαντικά ως ετυμολογικές πληροφορίες των λέξεων. Η όλη διαδικασία θα διαρκέσει περίπου 10 λεπτά. Στόχος της παρούσας διαδικασίας είναι αφενός να δούνε τα στοιχεία των ρυθμιστικών και περιγραφικών στάσεων των λεξικών και αν έχουν υπάρξει σημασιολογικές μεταβολές στις διάφορες λέξεις, ή ακόμα κι αν έχουν εξαφανιστεί. Επίσης, θα μπορέσουμε να παρατηρήσουμε αν οι μαθητές μπορούν να αναπτύξουν την κριτική σκέψη και στάση απέναντι στα λεξικά, αλλά και απέναντι στην γλωσσική αλλαγή και τις προκαταλήψεις που την συνοδεύουν. Η ερώτηση για την γλωσσική αλλαγή θα πρέπει να γίνει ρητά.

Τελευταίο μέρος του μαθήματος, είναι η σύνθεση των δικών τους λημμάτων. Τα λήμματα θα αποτελούν μέρος του δικού τους, προσωπικού ετυμολογικού λεξικού, το οποίο θα έχει ξεκινήσει από την αρχή της σχολικής χρονιάς και στόχος είναι να το έχουν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους στο Λύκειο. Φιλοδοξία του συγκεκριμένου project είναι να διευκολύνει πρωτίστως τους μαθητές στο μάθημα του Αδίδακτου Αρχαιοελληνικού Κειμένου. Το σχολικό ΑΠΣ, όπως αναφέρθηκε, δεν προβλέπει ιδιαίτερη μελέτη και χρήση των λεξικών, καθώς το εναποθέτει στην προσωπική μελέτη των μαθητών. Ιδανική συνθήκη

θα ήταν η εξασφάλιση μία ή δύο επιπλέον ωρών την εβδομάδα για την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου project. Επιπλέον, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα διαχρονικό λεξικό της ελληνικής, θα έχουν περαιτέρω βοήθεια τόσο στο μάθημα της λογοτεχνίας, όσο και στο μάθημα της ιστορίας και την μελέτη των πρωτότυπων πηγών. Με την δεύτερη δραστηριότητα, οι μαθητές θα μπορέσουν να θέσουν σε εφαρμογή την κριτική τους σκέψη απέναντι στις ετυμολογικές πληροφορίες των λεξικών, δεδομένου ότι θα προσπαθήσουν να εντάξουν τις πληροφορίες που θεωρούν οι ίδιοι χρήσιμες. Επιπλέον, το προσωπικό ετυμολογικό λεξικό ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες των ιδίων.

Η μεγαλύτερη δυσκολία θα έγκειται κατά πάσα πιθανότητα στο πώς θα ξεχωρίσουν τις σημαντικές πληροφορίες και, στη συνέχεια, πώς θα επιχειρηματολογήσουν για τη σημασία της εκάστοτε πληροφορίας που θα θελήσουν να εντάξουν στο δικό τους λεξικό. Πληροφορίες όπως τα λογοτεχνικά κείμενα στα οποία αναφέρονται τα δάνεια και διάφορες παραλλαγές σε διαλεκτικούς τύπους, θα πρέπει να επεξηγηθούν στους μαθητές και να μην ενταχθούν, αν δεν τους βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση της ΝΕ. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν αναιρείται η σημασία της διαλεκτολογίας στη διδακτική πράξη. Απλώς, θεωρείται ότι ξεπερνούν τους σκοπούς της παρούσας διδακτικής πρότασης. Τέλος, δυσκολία θα υπάρξει και στη συστηματικότητα με την οποία θα συντάξουν τα λήμματα. Γι' αυτόν τον λόγο, θα δοθεί στους μαθητές ένα πρότυπο σύνταξης ετυμολογικού λήμματος, όπου θα εμφανίζονται αναλυτικά οι πληροφορίες που είναι απαραίτητες να δοθούν.

6. Συζήτηση-συμπεράσματα

Απώτερος σκοπός των ανωτέρω δραστηριοτήτων δεν είναι άλλος από το να προσεγγίσουμε τη γλωσσική αλλαγή σε επίπεδο language, ως πανανθρώπινο φαινόμενο. Δεν αποτελεί αποκλειστικό χαρακτηριστικό της ελληνικής η εξέλιξη μέσα στο χρόνο, αλλά χαρακτηριστικό όλων των γλωσσών. Η μοναδικότητα της ελληνικής έγκειται μόνο στο ότι υπήρξαν γραπτά τεκμήρια της εξέλιξής της στις διάφορες περιόδους της. Προέκυψαν, όμως, από την ατομική ιδιοφυΐα για τη συγγραφή αυτών. Ακόμα και στις περιπτώσεις των αποσπασμάτων που θα μπορούσαν να δοθούν στους μαθητές και εξαρτώνται από την προφορική παράδοση, η εξάρτηση από την «ιδιοφυΐα» που τα κατέγραψε είναι δεδομένη και δεν υπάρχει λόγος να ασχοληθούμε στην παρούσα μελέτη, για παράδειγμα, με το Ομηρικό Ζήτημα ή τον συντάκτη του *Διγενή Ακρίτη*. Επομένως, από την στιγμή που δεν διαθέτουμε ακουστικά τεκμήρια για την γλώσσα που ομιλείτο στο παρελθόν, οφείλουμε να δεχτούμε τη συγγραφική ιδιοφυΐα.

Αν η γλώσσα αποτελεί το αντικείμενο ενδιαφέροντος, η ετυμολογία είναι ένα από τα κλειδιά για την κατανόηση της εξέλιξης της γλώσσα στις διάφορες φάσεις της. Τονίζουμε τις διάφορες φάσεις, καθώς καλύτερη γνώση αρχαίων δεν σημαίνει καλύτερη κατανόηση των νέων ελληνικών (Κοζαράκη, 2000, σελ 89). Επομένως, ο πρώτος στόχος των δραστηριοτήτων είναι να δείξουμε στους μαθητές πώς τα λεξικά αποτελούν απλώς μία «φωτογραφία» της γλώσσας σε μία δεδομένη χρονική περίοδο, όπως και οι διάφορες γραμματικές. Η σειριακή ανάλυση των «φωτογραφιών» και της σύνθεσης των πληροφοριών των διαφόρων λεξικών είναι αυτά που μας δίνουν την εξέλιξη της γλώσσας από παλαιότερες σε νεότερες φάσεις της ελληνικής, ή και αντίστροφα. Ο συνδυασμός των ιστορικών πληροφοριών των εκάστοτε περιόδων, οι γλωσσικές επιλογές που εμφανίζονται σε κάθε περίοδο και ο συσχετισμός του λεξικού ως κλειδί για την ερμηνεία των κειμένων, αποτελούν καίρια σημεία για την αποκωδικοποίηση του τι σημαίνει ετυμολογία. Η σύνθεση των πληροφοριών των διαφόρων περιόδων θα ερμηνεύσει τα «άγνωστα νερά» της ετυμολογίας για τους μαθητές. Από την άλλη, θα απενοχοποιήσει τη γλωσσική αλλαγή ως κάτι βδελυρό και θα χτίσει τις βάσεις για την επιστημονική προσέγγιση της γλώσσας.

Η πρώτη διδακτική ώρα έχει καθαρά κάθετη προσέγγιση, με προσπάθεια ερμηνείας των σημασιών των διαφόρων λέξεων σε κάθε περίοδο της ελληνικής γλώσσας. Τα πρωτότυπα κείμενα εντάχθηκαν για κατανόηση των λέξεων σε συμπραζόμενα. Τα κείμενα

κρίθηκαν απαραίτητα γιατί δεν θέλουμε οι μαθητές να εκλάβουν την ετυμολογία ως εγκυκλοπαιδικές πληροφορίες της γλώσσας, αλλά ως ουσιώδες στοιχείο του ζωντανού οργανισμού που λέγεται γλώσσα. Επομένως, σαφώς και θέλουμε τα λεξικά να συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση των κειμένων. Το ερώτημα στο οποίο προσπαθούμε να απαντήσουμε είναι αν τα κείμενα μπορούν να συνεισφέρουν την καλύτερη κατανόηση των ετυμολογικών πληροφοριών των ετυμολογικών λεξικών. Οι μαθητές, με την κάθετη μελέτη των λεξικών της κάθε περιόδου θα έχουν την ευκαιρία να διαπιστώσουν τις αλλαγές που υφίστανται οι λέξεις μέσα σε πρωτότυπο κείμενο, προκειμένου να φτάσουν στην σημασία που έχουν σήμερα. Επιπλέον, ουκ ολίγες φορές έχουν ακουστεί φωνές που κατηγορούν την εισβολή ξένων λέξεων στο ελληνικό λεξιλόγιο. Στην Ενότητα 2, είδαμε ότι αρκετές λέξεις στο πέρασμα του χρόνου έχουν εισχωρήσει από ξένες γλώσσες στην Ελληνική. Άρα, η καθαρότητα της Ελληνικής δεν είναι κάτι άλλο εκτός από ένα ιδεολογικό κατασκεύασμα και ο δανεισμός είναι ένας από τους πιο σημαντικούς κινητήριους μοχλούς της γλωσσικής αλλαγής. Συνεπώς, θα ακολουθήσει η απενοχοποίηση του δανεισμού στην ΝΕ. Κλείνοντας την πρώτη ενότητα, στοχεύουμε στο να κατανοήσουν οι μαθητές τον περιορισμό ή την επέκταση στις διάφορες αλλαγές της σημασίας των λέξεων. Συνεπώς, με την πρώτη ώρα διδασκαλία θεωρείται ότι τα λεξικά συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση των κειμένων, αλλά και η καλύτερη κατανόηση των πληροφοριών που παρουσιάζονται σε αυτά, πράγμα που προκύπτει ως φυσικό αποτέλεσμα της μελέτης των κειμένων.

Η δεύτερη διδακτική ώρα, που συνεχίζει την πρώτη, μέσα από συζήτηση και πρακτική εφαρμογή, αποτελεί οριζόντια δραστηριότητα και έχει ως σκοπό που το να διαχωρίσουν οι μαθητές τις καίριες ετυμολογικές πληροφορίες των λεξικών. Οι μαθητές θα μελετήσουν τα διάφορα νεοελληνικά λεξικά και θα παρατηρήσουν τις πληροφορίες που αυτά δίνουν, συγκρίνοντας τις πληροφορίες με αυτές που έχουν ήδη συγκεντρώσει. Έχοντας στο μυαλό τους τα όσα οι ίδιοι συνέλεξαν, θα μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα τις πληροφορίες των λεξικών και να τις εντάξουν στο δικό τους λεξικό. Εκτός αυτού, δεδομένου ότι όλοι έχουν μελετήσει όλες τις φάσεις της Ελληνικής, θα μπορέσουν να βρουν και τα κενά που μπορεί να παρουσιάζουν τα λεξικά, και να εντάξουν στα ανάλογα λήμματα τις δικές τους πληροφορίες. Έτσι, για παράδειγμα, θέλουμε οι μαθητές να παρατηρήσουν ότι στο ΛΚΝ δεν αναφέρονται πληροφορίες πριν την ελληνιστική περίοδο και να είναι σε θέση να συμπληρώσουν το κενό αυτό με τις δικές τους πληροφορίες. Τέλος,

θέλουμε να εστιάσουμε στο πώς επιβίωσαν στο πέρασμα του χρόνου όχι μόνο λέξεις αυτούσιες, αλλά και μορφήματα μέσα στις σημερινές λέξεις της Ελληνικής, έχοντας υποστεί τις διάφορες αλλαγές. Με αυτόν τον τρόπο θα κατανοήσουν την σημασιολογική αλλαγή σχετικά με την επέκταση και τον περιορισμό και να εντάσσουν τα κείμενα στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Επιπλέον, μέσα από την συζήτηση θα θέσουμε τις βάσεις για το ότι η γλωσσική αλλαγή αποτελεί φυσιολογικό φαινόμενο των όλων των γλωσσών, μεταξύ των οποίων και η ελληνική, ενώ, τέλος, θα είναι σε θέση να παρατηρούν τα στοιχεία των διαφόρων λεξικών και τις στάσεις που αυτά παρουσιάζουν απέναντι στην γλωσσική αλλαγή.

7. Φύλλα εργασίας

7.1 Φύλλο εργασίας 1

7.1 Φύλλο εργασίας 2

Βιβλιογραφικές Αναφορές:**Ελληνόγλωσση:**

- Aitchison, J. (2006). *Γιατί αλλάζει η γλώσσα;: Πρόοδος ή Παρακμή;* (Μετ. Ν. Βέργης). Αθήνα: Πατάκης.
- Αλεξίου, Στ. (Επιμ.) (1994a). *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης: Και τα άσματα του Αρμούρη και του Υιού του Ανδρόνικου*. Αθήνα: Εστία.
- Αλεξίου, Στ. (Επιμ.) (1994b). *Ερωτόκριτος*. Αθήνα: Εστία.
- Allen, S. W (2003). *Vox Graeca: Η προφορά της ελληνικής την Κλασική Εποχή* (Μετ. Μ. Καραλή & Γ. Μ. Παράσογλου). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, Α. (2002). “Η γλωσσική φθορά και οι μεγαλομανείς γλώσσες”. Στο Γ. Χάρης (Επιμ.) *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 63 – 71). Αθήνα: Πατάκης.
- Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, Α. (2015). Διεθνισμοί. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 330 – 331). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Browning, R. (2014). *Η ελληνική γλώσσα: Μεσαιωνική και νέα* (Μετ. Μ. Κονόμη). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Γαβριηλίδου, Μ., Λαμπροπούλου, Π. & Αγγελάκος, Κ. (χ.χ.). *Ερμηνευτικό λεξικό Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Clackson, J. (2010). Η διαμόρφωση της ελληνικής γλώσσας. Στο Α. – Φ., Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 148 – 153). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Coleman, R. (2010). Ελληνική και Λατινική. Στο Α. – Φ., Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 587 – 593). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Δημαράς, Κ. Θ. (2000). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Γνώση.
- Ελληνικός Γλωσσικός Όμιλος (ΕΓΟ). (1984). *Ελληνική γλώσσα: συζητήσεις και αναζητήσεις*. Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Θαβώρης, Α. (2011). “Επίσημη” έναρξη του γλωσσικού ζητήματος: Ιώσηπος Μοισιόδαξ – Ευγένιος Βούλγαρις. Στο Γ. Μπαμπινιώτης (Επιμ.) *Το γλωσσικό ζήτημα: Σύγχρονες Προσεγγίσεις* (σσ. 57 – 69). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

- Θεοδωροπούλου, Μ. & Γ. Παπαναστασίου (2001). Το γλωσσικό λάθος. Στο Α. – Φ. Χριστίδης (Επιμ.) *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για την γλώσσα* (σσ. 199 – 202). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ζαχαριάδου, Ε. (2015). Οι Άραβες και η Ελληνική. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 170 – 171). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Foley, J. (2009). Η προφορική παράδοση και οι επιπτώσεις της. Στο B. Powell & I. Morris (Επιμ.) *A new companion to Homer: Εγχειρίδιο ομηρικών σπουδών* (σσ. 181 – 215). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Horrocks, G. (2018). *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της* (Μετ. Μ. Σταύρου – Σηφάκη & Μ. Τζεβελέκου). Αθήνα: Εστία.
- Καραντζόλα, Ε. (2001). Το «απαραβίαστο» της ιστορικής ορθογραφίας. Στο Γ. Χάρης (Επιμ.) *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 83 – 91). Αθήνα: Πατάκης.
- Καραντζόλα Ε. & Φλιάτουρας Α. (2004). *Γλωσσική Αλλαγή*. Αθήνα: νήσος.
- Καραντζόλα, Ε. (2015). Πελοπόννησος και Κύπρος (13^{ος} – 14^{ος} αι.). Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 160 – 161). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κατσιμανής, Κ. Σ. (2011). Προτάσεις κατάργησης της ιστορικής ορθογραφίας: Αθανάσιος Ψαλίδας – Ιωάννης Βηλαράς. Στο Γ. Μπαμπινιώτης (Επιμ.) *Το γλωσσικό ζήτημα: Σύγχρονες Προσεγγίσεις* (165 – 183). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Καψάλης, Γ. Α. et al. (χ.χ.). *Το λεξικό μας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Ινστιτούτο Επεξεργασίας του λόγου (χ.χ.). Ελληνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ). Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου, 2024: <https://hnc.ilsp.gr/>
- Κεχαγιόγλου, Γ. (2009). *Από τον ύστερο Μεσαίωνα ως τον 18^ο αιώνα: Εισαγωγή στα παλιότερα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Κολιούση, Π. & Παπαδοπούλου, Σ. (2022). Λάθη των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου: Από την Καθαρεύουσα στην Δημοτική. *Επιστήμες της Αγωγής* 2022, 2, σσ. 77 – 102. doi: <https://doi.org/10.26248/V2022I2.1605>
- Κοζαράκη, Μ. Στ. (2000). *Η αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας: μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κουμανούδης, Σ. (2004). *Λεξικόν Λατινοελληνικόν: Μετά συνωνύμων και αντιθέτων της Λατινικής*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Κριαράς, Ε. (1968). *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Lyons J. (2002). *Εισαγωγή στην Θεωρητική Γλωσσολογία* (Μετ. Α. Συμεωνίδη – Αναστασιάδη, Ζ. Γαβριηλίδου & Α. Ευθυμίου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής* (2009). Θεσσαλονίκη. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (2010). Αθήνα: Πατάκης.
- Liddell, H. G. & Scott, R. (2007). *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης* (Μετ. Ξ. Μόσχος). Αθήνα: Σιδέρης.
- Μαργαρίτη – Ρόγκα, Μ. et al. (2018). *Ελληνική Γλώσσα II: Ελληνιστική και Μεσαιωνική ελληνική: Πανεπιστημιακές παραδόσεις*. Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2024:
https://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/corpus_simeiwsewn_ellinikis_gl_wssas_ii.pdf
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (2001). Αρχαία ελληνική γλώσσα: Μύθοι και Μυθοποίηση. Στο Γ. Χάρης (Επιμ.) *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 15 – 21) . Αθήνα: Πατάκης.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (Μετ.) (2021). *Ομήρου Οδύσσεια*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Ματσαγγούρας, Η. (2011). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας I: Θεωρία της Διδασκαλίας. II Στρατηγικές Διδασκαλίας (Επίτομο)*. Αθήνα: Gutenberg.
- McMahon, A. M. S. (2005). *Ιστορική γλωσσολογία: Η θεωρία της γλωσσικής μεταβολής* (Μετ. Μ. Μητσιακή & Α. Φλιάτουρας). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2020). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας: με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Montanari, F. (2013). *Σύγχρονο λεξικό της αρχαίας ελληνικής*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Μίσιου, Α. (2010). Οι ελληνιστικοί χρόνοι. Στο Α. – Φ., Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 247 – 257). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Nespor, M. (2010). *Φωνολογία: Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα* (Μετ. Α. Ράλλη). Αθήνα: Πατάκης.
- Νικήτας, Δ. & Τρομάρας, Λ. (2022). *Σύγχρονο Λατινοελληνικό Λεξικό: Από τις απαρχές της λατινικής γραμματείας μέχρι τον 9^ο μ.Χ. αιώνα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ευδόπουλος, Γ. (2017). *Λεξικολογία: Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.

- Παναγιωτίδης Φ. (2013). Πότε γεννιούνται και πόσο ζουν οι γλώσσες; Στο Δ. Λυμπερόπουλος & Δ. Ραπτάκης (Επιμ.) *Μίλα μου για γλώσσα: μικρή εισαγωγή στην γλωσσολογία* (σσ. 93 - 98) Ελλάδα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Πανταζίδης, Ι. (χ.χ.). *Λεξικόν Ομηρικόν*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Παπαγγελής, Θ. (2015). Ελληνική και Λατινική. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 104 – 105). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Παπαναστασίου, Γ. (2001). Γλωσσικός δανεισμός. Στο Α. – Φ. Χριστίδης (Επιμ.) *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για την γλώσσα* (σσ. 45 – 49). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Παπαναστασίου, Γ. (2007). *Γλωσσική αλλαγή: Η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας*. Ανακτήθηκε 26 Ιουνίου, 2024: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_13/index.html
- Παπαναστασίου, Γ. (2010). Γενικά χαρακτηριστικά του αρχαίου ελληνικού λεξιλογίου. Στο Α. – Φ., Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 486 – 494). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Παπουτσάκης, Μ. (2015). Η Καινή Διαθήκη. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 110 – 111). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Παρχαρίδου, Μ. (2015). Το Βυζάντιο και οι Σλάβοι. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 172 – 173). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Περάκης, Σ. (1994). *Λεξικολογία και Λεξικογραφία: Νεοελληνική Λεξικογραφία (1523 – 1974)*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Αθήνα.
- Πετρούνιας, Ε. Β. (1998). *Εισαγωγή*. Στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
- Πετρούνιας, Ε. Β. (2002). Ετυμολογία και προέλευση του λεξιλογίου της νέας ελληνικής. Στο Γ. Χάρης (Επιμ.) *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ.23 – 33). Αθήνα: Πατάκης.
- Πετρούνιας, Ε. Β. (2007). Οι τύχες των αρχαίων ελληνικών λέξεων στο νεότερο κόσμο: Λεξιλόγιο και διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας. Ανακτήθηκε 12 Ιουνίου, 2024: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_16/03.html
- Πολίτης, Λ. (2020). *Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Russo, J., Fernandez Galliano, M. & Heubeck, A. (2009). *Ομήρου Οδύσσεια: Κείμενο και Ερμηνευτικό υπόμνημα* Α. Ρεγκάκος (Επιμ.), Τόμος Γ. Αθήνα: Παπαδήμας.

- Σετάτος, Μ. (1969). *Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγιων και δημοτικών λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής*. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Σετάτος, Μ. (2004). Νεολογισμοί και πολιτισμική εξέλιξη. *Φιλολόγος*, 115, 119 – 123.
- Συμεωνίδης, Χ. Π., Ξενής, Γ. & Φλιάτουρας, Α. (χ.χ.). *Λεξικό αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Συμεωνίδης, Χ. Π. (2015). Η φράγκικη και η βενετική επίδραση. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 174 – 175). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Thomson, G. (1989). *Η ελληνική γλώσσα: Αρχαία και Νέα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (2012). *Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής: Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Tonnet, H. (2007). Για μια ιστορία του ελληνικού λεξιλογίου. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2024: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_06/index.html
- Tonnet, H. (2011). *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Τσιτσικλή, Δ. (2015). Η διαμάχη Ελληνικής και Λατινικής. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 136 – 137). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Tucker, E. (2001). Ελληνική και Ιρανική. Στο Α. – Φ., Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 573 – 582). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Χριστίδης, Α. – Φ. (2015). Η διαμόρφωση της Ελληνικής. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 20 – 21). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- ΥΠ.Ε.Π.Θ. (χ.χ.α). Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμματισμού σπουδών της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2024: <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/ps.jsp>
- ΥΠ.Ε.Π.Θ. (χ.χ.β) Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγράμματος σπουδών της ελληνικής γλώσσας για το γυμνάσιο. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2024: <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/ps.jsp>
- Φλιάτουρας, Α. & Κοκκίνη Κ. (2017). Τα σημασιολογικά δάνεια στη Νέα Ελληνική: Μύθος και πραγματικότητα. Στο Κ. Βαλεοντίς (Επιμ.) *Πρακτικά του 11ου Συνεδρίου «Ελληνική γλώσσα και ορολογία – ΕΛΕΤΟ* (σσ. 102-112). Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος.

- Φλιάτουρας, Α. (2022). *Στοιχεία της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κάλλιπος. Ανακτήθηκε, 25 Ιουνίου, 2024: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8457>
- Φραγκουδάκη, Α. (2002). Η γλωσσική φθορά και οι «μεγαλομανείς» γλώσσες. Στο Στο Γ. Χάρης (Επιμ.) *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* (σσ. 45 – 52). Αθήνα: Πατάκης.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (2015). Γένεση και πηγές της Κοινής. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας* (σσ. 94 – 95). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Χάρης, Γ. (2022). *Η γλώσσα, τα λάθη & τα πάθη*. Αθήνα: Εστία.
- Χριστίδης, Α. – Φ. (2001). Η νέα ελληνική γλώσσα και η ιστορία της. Στο Α. – Φ. Χριστίδης (Επιμ.) *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για την γλώσσα* (σσ. 17 – 21). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Χριστίδης, Α. – Φ. (2008). *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις.
- Χρηστικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής (2022). *Ετυμολογία*. Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2024: <https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php/leksiko/domi-kai-organosi-tou-leksikoy>
- Χρηστικό λεξικό της Νέας ελληνικής*. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2024: <https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php/anazitisi>

Ξενόγλωσση

- Aitchinson J. (2012). *Language Change: Progress or Decay?*. UK: Cambridge University Press.
- Andrados, Francisco – Rodriguez (2005). *A history of the Greek language: From its origins to present*. Leiden & Boston: Brill.
- Cambridge Dictionary* (n.d.). Ανακτήθηκε 05 Μαΐου, 2024: <https://dictionary.cambridge.org/>
- Dickey, E. (2023). *Latin Loanwords in Ancient Greek: A lexicon and analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Filos, P. (2014). Latin Loanwords in Greek. In G. K. Giannakis et al. (Eds.), *Brill Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics II* (pp. 320-323). Leiden-Boston. Brill.
- Georgacas, D. J. (1982). *A Graeco – Slavic Controversial Problem Reexamined: the -ITΣ suffixes in Byzantine, Medieval, and Modern Greek; Their origin and Ethnological implications*. Athens. Publication office of Athens' Academy.

- Hilmarsson-Dunn A., Kristinsson P. A., The language situation in Iceland. *Current issues in Language Planning*, 11 (3), pp. 207-276. doi: [10.1080/14664208.2010.538008](https://doi.org/10.1080/14664208.2010.538008)
- Horrocks, G. (2010). *Greek: A history of the language and its speakers*. West Sussex: Wiley – Blackwell.
- Manolessou I. & Ralli A. (2015). From Ancient Greek to Modern Greek. In P. Müller et al. (Eds) *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe* (2041-2061), vol 3. Berlin/New York: De Gruyter,.
- Papanastasiou, G. (2014). Greek Lexicon, Structure and Origin of Ancient Greek Language. Στο G. Giannakis et al. (Eds.), *Brill Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics II* (pp. 110 – 118). Leiden & Boston: Brill.
- Sophocles, B. A. (1914). *Greek Lexicon of the Roman and the Byzantine Periods: From B. C. 146 to A. D. 1100*. Cambridge: Harvard University Press.
- Trapp, E. (1994). Lexicographical Notes, Illustrating Continuity and Change in Medieval Greek, *Dumbarton Oaks Papers*, 48, pp. 243 – 255. Ανακτήθηκε 4 Μαΐου, 2024: <http://www.jstor.org/stable/1291731>

Παράρτημα

Φύλλο εργασίας 1

1. Με βάση τα κείμενα που σας δόθηκαν, προσπαθήστε να βρείτε αντιστοιχίες ανάμεσα στην μετάφραση και στο πρωτότυπο κείμενο.

Όμηρος, Οδύσσεια (χ 378–389):

Τον άκουσαν κι υπάκουσαν, αμέσως βγήκαν έξω από την αίθουσα,
πήγαν και κάθισαν πλάι στον βωμό του Δία,
μεγαλοδύναμο προστάτη, ενώ το μάτι τους αλαφιασμένο
ολόγυρα κοιτούσε, γιατί κρατούσε ακόμα ο φόβος του θανάτου.
Στο μεταξύ κι ο Οδυσσέας στύλωνε παντού το βλέμμα του, μήπως και δει
κάποιον που ξέμεινε σώος ακόμη και κρυμμένος, μήπως γλιτώσει από τον θάνατο.
Τότε, τους είδε όλους, πολλούς στο αίμα και στην σκόνη
βουτηγμένους, κάτω πεσμένους. Ωσάν τα ψάρια που οι ψαράδες
τα τραβούν στο κοίλο περιγιάλι με το πολύτροπό τους δίχτυ,
έξω απ' την αφρισμένη θάλασσα, κι αυτά στην αμμουδιά χυμένα,
από τον πόθο σπαρταρούν για το θαλασσινό κύμα,
Ὡσπου λαμπρός ήλιος πια τα θανατώνει. Ὅμοιοι με ψάρια και οι μνηστήρες,
χύμα κι αυτοί ένας πάνω στον άλλο σωριασμένοι.

Διγενής Ακρίτης, Γ, 702–712:

Ο έρωτας γεννά το φιλή και το φιλή τον πόθο,
ο πόθος φέρνει έργοιες, σκέψεις και φροντίδες,
τολμά τα πάντα και ρισκάρει, και χωρίζει από τους γονείς,
αντιμετωπίζει τη θάλασσα, δεν φοβάται τη φωτιά
και τίποτα δεν υπολογίζει ο ερωτευμένος για την αγάπη του.
Δεν σκέφτεται τους γκρεμούς, ούτε τα ποτάμια,
τις άγρυπνες νύχτες και τους στενούς τους κάμπους.
Και όσοι βασανίζεστε για την αγάπη μιας κοπέλας,
ακούστε από τα γραπτά των θαυμαστών Ελλήνων
πόσα κι αυτοί υπέμειναν βάσανα για τον πόθο.

A) Ερωτόκριτος, Β, 1395-1414:

Πιάνουν κοντάρια τα πολύ βαριά, για να συνεχίσουν.
Σε μέρος που είναι επικίνδυνο προσπαθούν και οι δύο να πολεμήσουν.
Ο ήλιος φέγγει στα άρματα, και λάμπουν και φεγγοβολούν,
σμίγουν, συναντιούνται στη μια μεριά του κάμπου.
Έδωσε του Ρωτόκριτου μια κονταριά στα μάτια,
και το κοντάρι σκορπίστηκε σε εκατό κομμάτια.
Η κονταριά τον χτύπησε κ' ήτανε δυνατή πολύ,
λίγο τον ζάλισε μα δεν την κατάλαβε.
Η κονταριά του Ρωτόκριτου πληγώνει πιο δυνατά,
που έδωσε του Φιλάρету εκεί που τον σημαδεύει.
Σημάδεψε στο μέτωπο και τον βρήκε στη μέση,
και σάλεψε κι έγειρε δυο-τρεις φορές να πέσει.
Αριστερά-δεξιά ισορροπούσε κι έγερνε το σώμα του,
και στην καπούλια του αλόγου του αγγίζει το κεφάλι του.
Δεν μπορούσε πια να χειριστεί το όπλο, γιατί ήταν γραμμένο
όποιος πέσει από το άλογο, να τον θεωρούν χαμένο.
Η Αρετούσα πετούσε από χαρά κι ήταν γεμάτη ευτυχία,
και σφίγγοντας τη Φροσύνη εκεί που την κρατούσε.
Εκείνη στεκόταν με σκέψη, πονούσε, γιατί έβλεπε,
πως με τα βήματα περπατά προς τον γκρεμό η κόρη.

B) Ερωτόκριτος, Β, 215-228:

Με σπουδή και με πολλή βιασύνη εμφανίστηκε σαν λιοντάρι
ο Άρχοντας της Μακεδονίας, το όμορφο παλικάρι.
Ήταν είκοσι ενός χρονών, όμορφος νεαρός,
με πολύ μεγάλη δύναμη και πολύ μεγάλη χάρη.
Τραγουδιστής, γλεντζές και νυκτογυρισμένος,
στα στρατεύματα του Πόθου πολύ βασανισμένος.
Και το γλυκό του όνομα, τον έλεγαν Νικοστράτη,
τα ρούχα του ήταν χρυσά, γεμάτα με καρδιές.
Είχε κι αυτός στο κεφάλι το σημάδι της Αγάπης,
με πολλά νεκρά πουλιά γύρω του,
κι ένα ζωντανό γεράκι μπλεγμένο στο δίχτυ,
με γράμματα που έλεγαν πως είναι σκλαβωμένο·
"Πολλά πουλιά κυνήγησα, και με λένε Πετρίτη,
αλλά τώρα παγιδεύτηκα κι εγώ, και πιάστηκα στο δίχτυ.

Φύλλο εργασίας 2

2. Με την βοήθεια των μεταφράσεων και του λεξιλογίου που ακολουθεί, προσπαθήστε να εστιάσετε σε συγκεκριμένες λέξεις του κειμένου για να κατανοήσετε την σημασία τους:

Οδύσσεια:

βήτην: βαίνω (δυϊκός)
μεγάροιο: μέγαρου
κίοντε: κίονες (δυϊκός)
έζεσθην: έζομαι: κάθομαι
πότι: προς: εδώ σημαίνει δίπλα (στον βωμό)
παπταίνω: κοιτάζω γύρω
ποτιδεγμένω: προσδέχομαι: προσδοκώ, προσμένω, караδοκώ
υποκλοπέοιτο: υποκλοπέομαι: κρύβομαι
αλύσκων: αλύσκω: διαφένγω, γλιτώνω
κήρα: κήρ, κηρός: η θέα του θανάτου
κονίη: σκόνη
πεπτεώτας: πίπτω: πέφτω
πολίης: πολίος: λευκός (λόγω του αφρού)
έξέρυσαν: έξερύω: βγάζω εκτός
πολυωπῶ: πολυωπός: αυτός με τις πολλές τρύπες
κύμαθ' : κύματα
άλος: ἄλς: θάλασσα (αλάτι, μετωνυμία)
ψαμάθοισι: ψάμαθος: αμμουδιά
κέχυνται: χέω: χύνω
φαέθων: φωτεινός λαμπερός
έξείλετο: εξαίρέω: βγάζω έξω,
θυμόν: θυμός: ψυχή

Διγενής Ακρίτης:

τίκτει: τίκτω: γεννώ
διαλογίζει: διαλογίζω: σκέφτομαι, υπολογίζω
κλεισούρας: κλεισούρα: στενή διάβαση ανάμεσα σε βουνά, φαράγγι

Ερωτόκριτος Α:

πλιά: πολύ
πασκίζουν: πασχίζω: προσπαθώ
συναπαντήχνουσι: συναπαντώ: συναντώ
εγνωρίσα: γνωρίζω: εδώ καταλαβαίνω
ξαμώνει: ξαμώνω: σημαδεύω
ζυγαρίζω: γέρνω από δω κι από κει, ταλαντεύομαι
καπούλιαν: τα νώτα των υποζυγίων, τα καπούλια
κρατούν: εδώ έχω, θεωρώ
επέτουντον: πετώ
ζάλα: ζάλη

Ερωτόκριτος Β:

σπούδαν: ταχύτητα

κοπελιάρης: νέος άνδρας

φορεσά: φορεσιά

3. Για την σύνταξη των λημμάτων σας, χρησιμοποιείτε την ακόλουθη ενδεικτική δομή. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε κάποια άλλη δομή, αρκεί αυτή να χαρακτηρίζεται από συνέπεια και συστηματικότητα σε όλα σας τα λήμματα:

Δομή λήμματος:

Λήμμα: 1. [Σημασία]
2. [Σημασία]

Περίοδος ιστορίας: [λέξη στην αντίστοιχη περίοδο]: σημασία, [λέξη στην αντίστοιχη περίοδο] σημασία, [λέξη στην αντίστοιχη περίοδο] σημασία.

4. Διαβάστε τους παρακάτω δύο ορισμούς και προσπαθήστε να βρείτε λέξεις, στις οποίες εφαρμόζεται ο ένας από τους δύο:

Επέκταση (γενίκευση ή διεύρυνση): Η σημασία μιας λέξης γίνεται ευρύτερη και πιο γενικευμένη με την πάροδο του χρόνου.

Περιορισμός: Η σημασία μιας λέξης γίνεται λιγότερο γενικευμένη με την πάροδο του χρόνου.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δεν που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.